REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VII-lea, N-le 4-6. APRIL-IUNIE 1921

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ŞI
NOTIŢE

PUBLICATĂ
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIŞTI.

SUMARUL:

N. Iorga: Contribuţii la Istoria mai nouă a literaturii româneşti (ceva despre Costachi Conachi). — Alte ştiri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea (comunicaţie la Academia Română). — Cîteva note de istorie românească (comunicaţie la Academia Română). —Constantin-Vodă Ipsilanti şi revoluţia sîrbească (comunicaţie la Academia Română).—Donaţiile româneşti pentru mănăstirile din Marea de Marmară.—Documente, Dări de samă, Cronică.

G. I. Brătianu: Scutul unguresc în armele Basarabilor.

C. D.: O veche societate pentru cultivarea limbii române (comunicat de *Zenovie Pîclişanu*).

I. Lupaş: Tudora, mama lui Mihai Viteazul.

1921
TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC" S. A., BUCUREŞTI

PREŢUL: 5 LEI.

www.dacoromanica.ro

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, ❖ București, Șoseaua Bonaparte, 8. ❖

⁘

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după ❖❖ dorință, anunciul pe copertă. ❖❖

⁘

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Anul al VII-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1921.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Contribuţii la istoria mai nouă a literaturii româneşti

Ceva despre Costachi Conachi.

I.

Am reprodus în *Neamul Românesc* din August 1917 o interesantă, de altfel cu totul neaşteptată scrisoare a lui Conachi, fiul lui Gavril şi vărul poetului, prin care se dovedeşte că, pe vremea cînd spiritul cel nou se formă abia, el a luat drumul Apusului pentru a căpăta acolo cunoştinţi pe care nu i le putuse da şcoala, organisată totuşi după noile principii «filosofice» apusene, de la Iaşi [1].

Pentru însemnătatea acestei scrisori, absolut autentică — de oare ce, lipsind originalul, aflător odinioară în colecţia, bogată, a regretatului D. Greceanu, la Stînca, lîngă Iaşi, avem o copie făcută de răposatul I. Tanoviceanu, — o redăm aici, în aceste *Anale*, unde poate fi păstrată şi găsită mai uşor:

Cu frăţască plecăciune mă închin
dumitali, bădiţă Ionniţă,

Răvaşul dumitale, cel mult mie dorit, cu mare bucurie am luat, şi cele scrisă am înţeles.

Pentru cè poftită mie fericită sănătate dumitale înştiinţăndumă, am dat laudă cereştii Pronii, dintru a cărue milă şi eu mă aflu sănătos. N'am lipsit a răspunde cu plecat acest răvaş al mieu la cele ce bădiţa îmi arată, cu un chip de ocară, că întărzăere răvaşelor mele s'ar fi pricinuit de vre oareşcare pricină

[1] V. Tuducescu, în această Revistă, v. p. 96 şi urm.—Cu privire la familie am mai găsit în colecţia d-lui D. Grecianu actul din 26 Octombre 1809 prin care un Evreu *cumpără* „în orândă" o pivniţă şi dugheni în Iaşi, împreună cu o „berberie", de la Gavril Conachi Vornicul (tatăl poetului). Va restitui vasele „fără vre un iz", spălate, nu cu „drojdiile într'însele", iar, dacă s'ar strica, va da în loc „vasă sănătoasă, iar nu măncate de cari".

www.dacoromanica.ro

a uitării. Nu, nu! Să nu creadă bădița, răspund: fiindcă toate cărțile a tatei și a cuc. Ilenii mărturisăsc pre larg cè căzută datorie a mè către dum., care cu adivărat arată neuitare. Măcar că n'am putut prin deosăbite răvașă ades a arăta datorie neuitării, pentru care mă rog de ertare, fiind nevreme împiedecare.

Eu, bădiță, la 9 aceștii luni *purceg la Vienna și de acolo la Ienna, în Saxonia, pentru niște învățături trebuincioasă*, și făgăduesc bădițălui că, căt oi putè, mă voi săli de a face datorie către iubitul meu frate cu adesea cercetătoare întregimii sănătății dumisale răvașă, pentru care așijdere cred că și bădița nu mă va uita, știind bunătate dumitali.

Aceasta, și sănt

al dumitali
prè-plecat, mai mic frate:
Costachi Conachi.

1802. De la Pesta, 4 Septemvr.

Mă rog cu răvașul dumitali cel viitor să mă înștiințăz și despre chipul petrecerii de vreme acolo, ca mai pre larg dispre dum. să mă înștiințăz.

(Adresa:) de la Pesta.

Censtit și al mieu frate mai mare, dumisali bădițălui Ionniță Conachi, cu frățască plecăciune să se dè, la Niamțu.

Costachi Conachi a murit nebun; fratele său Ioniță devenit, Ioanichie a întrat în mănăstire [1].

II.

Nu știm dacă, în aceste vremuri tulburate de războaiele napoleoniane, care, tocmai peste patru ani de la această scrisoare, erau să îngenunche, chiar la Iena, trufia Prusiei fredericiane, tînărul boier din Moldova a început studiile sau, cum zicea însuși, „învățăturile“ sale la Iena.

Dar, se pare înnainte încă de a se gîndi acest Conachi la drumul de instrucție europeană în Occident, cellalt, omonim, avem un poet moldovean cetitor, admirator și imitator al genurilor și modelor literare care domniau în Franța veacului al XVIII-lea. Și astfel, într'un stil de glumă mișcătoare, împrumutat dascălilor săi, încerca el să ironiseze păcatele lumii femeiești de pe vremea lui, pe care — cum se prea întâmplă în asemenea împrejurări — o stricase haosul, ieșirea din frînele obișnuite și

[1] Iorga, *Documente Callimachi*, II, p. 42 ș. urm.

www.dacoromanica.ro

neașteptatele, irezistibilele ispite ale unui războiu de pe urma căruia oastea rusească pătrunsese în Moldova.

Acest războiu n'ar putea fi acela din 1806—12, căci pe atunci poetul moldovean își formase, din fericire pentru dînsul, un alt suflet. Rămîne să fie vorba de acel războiu, tocmai de «cinc ani», pe care l-a mîntuit pacea de la Iași, în Ianuar 1793. E cu atît mai mult de admis data, cu cît aceasta e ocupația în cursul căreia Patiomchin, favoritul îmbătrînit și stors de puteri al Ecaterinei a II-a, și nepoata sa, luxoasa contesă Branicka, au dat boierimii din Iași, și mai ales femeilor, un mare exemplu de lux, de răsfăț și de desfrînare [1]. Și trecerea peste Boristene-Nipru ar fi un argument pentru aceasta.

Atribuția către Conachi, pe care l-a imitat tînărul Negruzzi ale cărui versuri le-am dat aici, în 1916, pare sigură. Cine ar fi putut scrie asemenea versuri, unele în deosebi de bune, potrivite pentru o lucrare de un caracter înnalt, decît acela care peste puțin era să creeze poesia românească în Moldova? Cele cîteva muntenisme par datorite copietorului, care, prin greșelile de ritm ce face, arată înțelegerea defectuoasă a originalului. În schimb sînt cuvinte pe care Moldova singură le cunoștea și întrebuința în această vreme. Astfel *obilit (oghilit)*, *a chicoti*, *a se hlizi*. De altfel încă de la început discuția e pusă în *rădiul* Copoului, împodobit, cum se știe [2], de Domni din familia Callimachi.

Sînt și neologisme curioase, ca „arătare" și „perdea" pentru „tablou" și „scenă".

Valoarea literară a poemului dialogat, care se isprăvește, din nenorocire, cu grosolănii fără nume, la care țineau poate și ietacurile de pe vremea aceia, nu poate fi tăgăduită. Ar ajunge pentru aceasta comparații ca aceia care urmează și căreia nu i s'ar putea găsi părechea nici în literatura epocei următoare după aceasta:

Căci ca o stea într'o apă, ce în valuri strălucește
Și de mii de ori supt maluri întunecă și lucește,
Ca un fulger ce s'aprinde și luminînd se sfîrșește
Și se pare o nălucă omului care clipește,
Sufletul mieu în lacrimi se topește, se desface....

[1] *Acte și fragmente*, II, p. 291-2.
[2] *Documente Callimaçhi*, I, p, 77, no. XXXIV.

www.dacoromanica.ro

Ori invocaţii ca aceasta:

Părinte al vecuirii, ziditorul firii noastre,
Priimeşte o femeie la scaunul slăviei voastre,
Priimeşte să s'arunce fiinţa cea muritoare
La prestolul nemuririi, la ale tale picioare....

ARĂTAREA 1.

Amoriu şi toate halurile

perdeaua aceasta s' închipueşte pe dealul Copoului, în rădiul desfătării sau adunării.

S'arată amoriul cuconului necăjit şi, desperat fiind, zice:

Amoriul.

Daruri, mari şi frumuseţă, măguliri mîngîietoare,
Isteţime, frăgezime, dezmierdări veselitoare,
Vă rog veniţi, ajutaţi-mi, căci acum, în defăimare,
Tulba, arcul şi săgeata nicio putere nu are;
Tulba, arcul şi săgeata cu hinia tătărească
S'au desbrăcat de putere şi de lucrare cerească.
Femeile întru una nu cunosc altă chemare
Decît acea de monedă care li face plecare:
Nu-i nici cum statornicia şi dragostea cea curată,
Toate sînt acum schimbate în interes şi în plată;
Nu sînt inimi simţitoare, nici statornicie 'n lume,
În zădar silesc de 'nşeală şi libovnici cu-acest nume,
Pe-o plecare sufletească ce inimile le' ndeamnă
O priveşte şi Amoriul ca o marfă în dugheană.
Eu sînt [cela] ticălosul, defăimat, fără putere,
Bolnav, lipsit, fără arme, gol, lăsat întru durere,
Numele mieu îi o mască ce se vinde pe parale,
Şi aurul este darul a robi şi-a da la cale.
Adevărul şi dreptatea, statornicia curată
Cu veacul acel de aur au zburat în cer îndată.
Veniţi dar, simţiri curate, veniţi voi, o daruri sfinte,
Fiţi marturi, mijlocitoare la al vostru bun părinte,
Ajutaţi-mi la protesul ce-am pornit cu desperare,
Ca ori să prind la putere, ori să scap de supărare.

ARĂTAREA AL 2-le.

Aceasta ne înfăţoşează pe Zefs în ceriu cu luceferii cei atot-privitori, vînturile, Achilonii şi Eol.

www.dacoromanica.ro

Z e f s.

Luceferi, ce siluiri, ce strigări pătrunzătoare,
Supără a mea ureche şi răsună aşa tare?
Priviţi în bezna adîncă, priviţi veşnica lumină,
Priviţi idrosfera toată că este de groază plină.
Ce tropot, ce năvălire, ce colb mare se ridică?
Nu cumva iar uriaşii peste noi cu războiu pică?
Voi fugiţi. Eu ce voiu face? Fulgerele nu mi-s gata.
Ifest [1], leneş, nu m'ascultă, ci în zădar îşi iea plata,
Eol, voi, Achiloni grabnici, alergaţi, vedeţi ce este:
Mulţi se văd, dar unul strigă: veniţi, vînturi, daţi-mi veste

Eol, Achilonii şi vînturile.

Ficele tale 'mpreună cu Amoriul vin, aleargă,
Nourii le-aduc în slavă, şi aierul pod se 'nchiagă,
Vin, vorbesc, Amoriul strigă, nu ştiu pentru ce pricină,
Cer din cerïuri dreptate pentru-a femeilor vină.

ARĂTAREA AL 3-le.

Zefs, Amoriul, darurile şi celelalte puteri ale Eliconului şi ale Olimpului.

Z e f s.

Ce strigi, Cupidon, sărmane, cine te-au prădat pre tine?
Unde ţi-i învioşarea, care m'au rănit pe mine?
Cine ţi-au luat puterea? Unde-i arcul şi săgeata?
Sau te-au prins în preacurvie şi ţi le-au luat de-a gata?
Bolnav, gol, obilit foarte, scărmănat cum trebuieşte,
Şi legat ai fost, îmi pare; cum s'au tîmplat, tălmăceşte.

ARĂTAREA AL 4-le *(sic)*.

Amoriul.

Zefs, al veacurilor tată, Zefs, al nostru bun părinte,
Care ţii în mînă ceriul şi nastavurile sfinte,
Cari te 'mbraci cu frumuseţă, cu ştiinţă şi lumină
Şi oblăduesti făptura cu privirea ta cea lină,
Tu, raza cea neapusă şi a căreia oglindă
Îi soarele ce hrăneşte lumea ca c'o rază blîndă,
Adevărul şi dreptatea, într'a lor fiinţă goale,
Stau, zoresc cu curăţie la al jăţului tău poale.
Din mîna ta iese mila, la a ta este 'ndurare
Simţirea şi veşnicia şi îndelungă răbdare,

[1] Hephaistos, Vulcan.

www.dacoromanica.ro

Degetul [tău] ţine toate, mişcă aceste planite,
Trăsnet, fulger şi săgeata ţie îţi slujesc, părinte.
Fiind îndurat, ascultă jalnica mea suspinare,
Ascultă Amoriul, doamne, ce plînge cu întristare.
Poate şi el vre o dată, într'a ta sfîntă pornire,
Ţi-au slujit cu ascultare, te-au lesnit cu-a sa unire.
Ascultă Amoriul, doamne, ce golit d'a sa putere,
Vine, cade în genunche şi se roagă cu durere;
Ascultă [şi] cu simţire priiveşte a mea stare,
Priiveşte a mea stare cum s'au stins în defăimare.
Cupidon în lume astăzi nu mai are stăpînire.
Tu trăieşti, veşnic părinte, şi eu, întru osîndire,
Desbrăcat de-a' mele arme, gol, sărac, rănit de moarte,
Am ajuns de defăimare femeilor desfrînate,
Nu Cupidon, nu, Amoriul nu-i mai mult stăpîn în lume,
Aurul împărăteşte puterea cu al lor nume.
Doamne veşnice, stăpîne, ah nu ştiu cu ce cuvinte
Voiu zugrăvi a mea stare înnaintea ta, părinte.
Starea mea este duioasă, întîmplarea mea cumplită,
Puterea mea defăimată şi slava mea ponegrită.
Trecut fiind eu din Franţa la Rusia în primblare,
Petreceam în veselie, în libov şi desfătare,
Mă răsfăţam cu pohvală preste inimi cu simţire,
Şi petreceam cu săgeata oriunde vream cu lesnire,
Buimăciam, scoteam din minte acei daţi întru pierzare,
Iar pe-acei de trebuinţă îi păziam întru cruţare,
Şi trăiam cu mulţămire, lucrînd precum în vecie,
În amoruri cu credinţă şi apoi cu zaluzie.
Făceam haz să văz în lacrămi scăldătoarea mea gătită
Şi mîncarea mea să fie tot de inimă jertfită.
În urmă, vestind războiul Ruşii cu Poarta turcească,
Au făcut să treacă oaste în ţărmura cea dunască,
Eu, ca unul ce am chipuri şi premblări şi novitale,
Am trecut în Voristenis [1] cu armia pă pandoaloe *(sic)*,
Şi, văzînd aici supţire inimile delicate,
Am hotărît să fac jălţul drăguţelor înfocate.
M'am primblat tot prin Moldova şi prin Ţara Muntenească,
Legînd inimi o mulţime cu dragostea [cea] cerească.
Cinci ani şi mai bine încă fiind eu în proslăvire,
Făceam vrajbe în cununii şi neuniri în unire.
Femeile, buimăcite, lepădau a lor soţie
Şi, prădînd tot ce-i da mîna, fugiau cu blăstămăţie.
Neamuri, averi, desfătare, bine, cinste şi mărire
Le lăsa mari şi de vreme şi fugiau după pumnire.

[1] Boristene, Niprul.

www.dacoromanica.ro

Datoriu sînt încă, părinte, a-ţi arăta o greşală,
Ce am făcut în această speculaţie cu fală,
Căci am schimbat rînduiala ce stăpînia din vechime,
Adec' a plăti bărbaţii socotindu-o prostime,
Şi am făcut, din potrivă, femeile să plătească,
Fiind săraci ofiţerii şi nevrînd să cheltuiască.
Pentru aceast' iscodire am sporit întăiaşi dată,
Iar acum cu întristare văzuiu starea mea schimbată,
Că s'au ridicat Moscalii, au rămas ţara lipsită,
De bani de negustorie, iar de mode 'mpodobită,
Statul tot în pătimire, înspăimîntaţi tot odată
De ciumă, de sărăcie, de lipsă înfricoşată,
Tineri, bătrîni şi bărbaţii, toţi rămaşi întru uimire,
Îi priveşti umblînd pe uliţi înfundaţi în grea gîndire:
Faţa lor îi veştejită, simţirea lor împilată,
Toată, în toate, prin toate, starea lor jalnic s'arată.
Nu priveşti decît mîhnirea, de oftări aierul geme,
Atmosfera lor îi neagră, tot îi schimbat fără vreme,
Toţi arată mîhniciune, toţi scîrşcă de întristare,
Numai femeia aleargă pe uliţă la primblare,
Numai ea cu veselia, numai ea nesimţitoare,
Se bucură, se răsfaţă, rîde în jalnica stare,
Numai ea toate defaimă, numai ei nimic nu-i pasă,
De mîncare, de odihnă cîrteşte venind acasă;
Bărbatul săracul geme, se zbate în gînd de moarte,
Femeia lui îl defaimă şi nu iea ca dînsul parte.
Ce privire mai grozavă poate fi în lume altă
Cît să vezi 'ntru neunire pe femeia dezlegată?
Să vezi un bărbat în gînduri şi femeia nebunită?
El să plîngă întru lipsă şi ea de tot buimăcită,
El strîmtorit în nevoie, iară ea amorezată:
Aleargă pe pod cu butca, pe spate fiind lăsată.
Vezi şiruri de butce multe, le vezi ca un lanţ legate,
Socoteşti că 'ntr'a lor casă fericirile sînt toate,
Le vezi foarte'mpodobite, ies' la pod ca la o luptă:
Strînse-s toate cu corseta, să stea drept, să fie suptă,
Carî pe carî să se întreacă să fie mai robitoare,
Mai zărite, mai la modă, la obraz unse mai tare,
Stau cheptiş pare că-s statui, se înfrîng parcă-s maimuţă,
Rîd, chicotesc, vorbesc tare, se hlizesc şi se sumuţă.
Nu au gînd de mîhniciune, n'au grijă, nici întristare,
Fie bărbatul în scîrbe, fie el în supărare;
«Sîntem femei», îşi zic ele, «ce-avem noi de-a lumii stare?
Să ne primblăm ni se cade, nu să stăm întru gîndire;
Veacul îi scurt, viaţa trece, moartea vine cu scîrbire».
Şi tineri şi bătrîni, toate sînt [acuma] nebunite.
Numai o milă cerească să li mai de[ie] lor minte.

www.dacoromanica.ro

Că acuma şi bărbatul după nevoi vrea s'alerge
Dar uliţa stă închisă, necăiure poate merge;
Butcile înghesuite să încurcă şi stau toate,
Iar bărbatul şi 'ntr' această află [un] necaz de moarte.
Pentru dumnealor îi bine, că au prilej de vorbire,
Cu libovnici ce aleargă după ele cu orbire:
Fînul, lemnele, făina nu pot veni de la ţară,
Căci bat pe ţerani, săracii, şi-i dau din uliţi afară:
Zic că podul pentru butce îi făcut, nu pentru ţară, —
Socoteşte nebunia, socoteşte stare-amară!
Fac scumpete pentru-aceasta, fac bărbaţilor sminteală,
Ele sînt pricina lipsei, ele fără îndoială.
Banii dar lipsind cu totul, şi modele în unire
Nescăzînd, ci mai zarife mergînd tot în spre sporire,
Au schimbat rîndul şl ele, şi, în loc ca să plătească
Cer de la libovnici aur şi vreau ca să jăfuiască.
Am luat cu 'mprumutare, am dat cu galantonie,
Am sfîrşit toată averea, scursă de-a lor lăcomie,
Am picat supt boale grele, supt lucie sărăcie:
El lipsit, sărac cu totul, supt sarcini de datorie;
Darurile, frumuseţa, isteţime, vrednicie
N'au putere să vorbească inima cea cu ch[irie],
Numai însuşi enteresul, numai moneda o leagă,
Numai ea o încălzeşte, o robeşte şi o pleacă.
Am dat, am cheltuit toate, am rămas ca vai de mine,
Şi, decît într'aşa stare, să mor o poftesc mai bine.
Fă-mi dar, părinte, dreptate, hotăreşte a mea soartă,
Hotăreşte îndurare cumplita mea judecată.
Numai tu eşti cu durere, tu ai fost întru iubire,
Tu te-ai supus la săgeata, la amoriu şi pătimire.
De pociu răbda, hotărăşte, aşa marea defăimare:
Să pierd averea de-odată, putere şi dezmierdare,
Să pierd a mea stăpînire, să pierd a mea slavă toată,
Să rămîn de defăimare într'a idolilor gloată!
Ah, părinte, ce durere, părinte, amară soartă!
Fii milostiv, hotărăşte, ajută-te-această dată,
Căci ca o stea într'o apă, ce în valuri străluceşte
Şi de mii de ori supt maluri întunecă şi luceşte,
Ca un fulger ce s'ascunde şi luminînd se sfîrşeşte,
Şi se pare o nălucă omului care clipeşte,
Ca un huiet ce răsună, ca un fum ce se preface,
Sufletul mieu [ce] cu lacrimi se topeşte, se desface,
Se mişcă, se 'nvăluieşte, se aprinde şi înghiaţă,
De mii de ori pe minuntă într'a durerilor ceaţă.
Viforul acest sălbatec, vijelia cea cumplită
Întartă şi înfioară inima mea cea răpită.
Duşmanul şi lucrătoriul faptelor celor cumplite,

www.dacoromanica.ro

Tiranul cel crud şi aprig, vînzătoriul cel de sînge
Aibă ruşine acuma a cleveti şi a plînge.
Ruşineze-se odată a omorî fără vină.
Ce omori [tu]; fără frică, cu fală, cu faţă lină?
Fie, fie a ta milă de ne scoate din robie,
Unde supt chip de blîndeţă ascundea a sa trufie.
Ruşineze-să, sfîrşească crocodilul acest straşnic
A omorî întru rîsuri şi a se plînge zădarnic,
A săgeta şi a rîde, a ocărî şi a plînge,
A se desfăta în lacrimi şi a se scălda în sînge!
Darurile, frumuseţa, măguliri mîngîietoare
Le-au făcut [ca] să slujească unelte amărîtoare:
Toate vin şi dau năvală, cu limbuţie unită,
Fac *muhasăran* săraca inima [mea] cea rănită,
Acea care se ascunde supt coapsă şi izbucneşte,
Din ceas în ceas cu răstimpuri înghiaţă şi încălzeşte,
Şi carele întru frică, în dorinţă şi în groază
Se zbate, se izbucneşte, se ascunde, vrea să cază,
Se fură supt griji, supt cumpăt, se iveşte pe afară,
Iar el prin toată clipala aruncă săgeţi amară:
O răneşte, cînd cu poftă, cînd cu nuii şi frumuseţă,
Cînd cu rugăciuni, cu daruri, cînd iar cu vorba isteaţă.
La cine să alerg, doamne, ce să fac, mă rog mă'nvaţă,
Cine poate să mă scoată dintr'acest vifor şi ceaţă?
Cine poate să m'ajute, cine să mă sprijinească,
Din pedeapsă să mă scoate şi să nu mă mai muncească?

ARĂTAREA A 4-le.

Aceştia toţi, vine şi femeia.

Femeia.

Părinte al vecuirii, ziditoriul firii noastre,
Priimeşte o femeie la scaunul slavei voastre,
Priimeşte să s'arunce fiinţa cea muritoare
La pristolul nemuririi, la ale tale picioare,
Să vorbească, să răspunză pentru obştească dreptate
A femeilor ce astăzi se par rele întru toate.
Pizma, ura, clevetirea, vrajba cea amărîtoare
Să nu aibă ascultare, să nu aibă vre-o lucrare,
Dreptatea acea ce ţine cumpăna măririi tale,
Aibă acum desvelire, aibă puterile sale,
Amoriul acest prea-silnic, pricina ruşinii noastre,
Acel ce a lucra poate asupra simţirii voastre,
Care pe tin' zimbru şi hiară te-au îndemnat a te face
Şi din Dumnezeu puternic în făptur' a te preface,
Vînzătoriul acest scîrnav, pruncul acest fără minte,

www.dacoromanica.ro

O trage, o amăgeşte, pănă cînd în cursă pică,
Şi apoi o veştejeşte, o chinuieşte şi-o strică:
O veştejeşte cu ahturi, o strică cu despărţire,
O chinuieşte cu ură, o omoară cu simţire,
Sfîrşitul schinjului vine ori cu vre o zaluzie,
Ori cu depărtări, necazuri, ori cu adiaforie.
Săraca femeia şade, plînge şi se tînguieşte,
Iar ibovnicul petrece şi de dînsa nu gîndeşte.
Mii de mii vede, goneşte, nu stă în statornicie:
Cînd femeïa în lacrămi blastămă a lui cruzie,
Ea îl doreşte, îl piînge, iar el o face nebună,
Ea îl roagă în genunche, el rîde de se răsună:
Stă săraca întru gînduri, părul de pe cap îşi tunde,
Face aduceri aminte, îi trimete orişiunde,
Şade, coasă, împleteşte, ochii, mintea, viaţa-şi scurge,
Se scaldă întru puhoiul ce pe obrazul ei curge,
Lacrimi, oftări şi sughiţuri, frîngeri de mîni necurmate
De cu seară păn 'n ziuă, de la zori şi pănă 'n noapte;
Se trezeşte în oftare, raza zilei cu mîhnire
Îi vesteşte zi amară, zi de plîns [şi de bocire],
Ziua cea mai luminoasă, cea mai dulce şi curată,
Prin locul de întîmplare chipul ei mai greu s'arată;
Noaptea vine, o cufundă întru noian de gîndiri,
Aşternutul se stropeşte cu lacrămi, cu umiliri,
Lacrămi, oftări şi suspine, frîngeri de mîni necurmate,
De cu seară păn' în ziuă, de la zori şi pănă 'n noapte.
Zise c'au venit din Franţa sau măcar că din Rosie;
Atîta neomenire acolò nu cred să fie;
Schithul[1], Thracul, Gothul mîrşav de pe arme se cunoaşte
Că lăcuieşte pustiul şi între fiare se paşte,
Tigrul, pardalis sau altă hiară crescută în sînge
Au hrănit acest crocòdil ce omoară şi-apoi plînge.
Tot ce este drept din toate este că [ne] nebunise,
De ne-am făcut de rîs lumii, precum însuşi mai sus zisă[2],
Şi aceasta, nu de altă, decît că am dat crezare
Darurilor celor sfinte ce cumpania lui are.
Tărziu am cunoscut însă încruzita lui pornire,
Duşmănia, tirania şi blestemata vînzare,
Apoi, începînd a trage frîul patimilor noastre
Vándalul veni cu pîra la scaunul slavei voastre,
Schithul, Gothul şi Vandalul ce pîrăşte şi oftează:
Că de primblări lui ce-i pasă, la ce vine să ne vază?
De unde ştie ce soartă (?), ce gînduri şi ce mîhnire

[1] Copia; *Schiful*. S'ar părea că scriitorul a scris, deci, *supt dictare*.
[2] Copia: *spusă*.

www.dacoromanica.ro

Am [fost aduse a trage în a noastră] pătimire?
Poate ieşim la primblare ca să fie împrăştiere[1]
La gîndurile cele silnici şi la cumplita durere.
De rîdem, poate aceasta facem spre parigorie
Bărbaţilor ce aleargă în lipsă de avuţie,
Modele ce sînt în lume, că ne strîngem cu corseta,
Dar cel ce poartă decohturi, la ce umblă cu răţeta?
Noi cu cuvînt facem toate şi pentru (ca) să fim curate
El însă nu se priveşte că-i cu stinghile umflate,
Noi ne strîngem cu corseta spre a nu fi grase tare
Dar el, plin de răutate, umflat ca o arătare,
Nu i-i ruşine să iasă în adunare obştească,
Să s'arăte plin de boale şi ocară să-şi vădească.

ARĂTAREA AL 6-lea.

Amoriul şi v'o cîţiva Crai bolnavi.

Poate sînt aşa cum ziceţi: sînt bolnav, săracul, foarte,
Toate însă voi le faceţi, voi îmi faceţi a mea moarte.
Iată aceşti tineri oameni cît sînt de galbeni la faţă,
Cum oftează întru patimi, cum n'au parte de-a lor viaţă
[...]tul v ... şi canate şi cu alte doftorii,
[Şi cu] hapuri şi decocturi, lucruri de prin spiţerii,
Sînt a lor îngeri de viaţă, ce li [tot] dau mîngîieri
La durerea ce-o simţise de la voi, de la muieri.
Iată marturi de credinţă, iată pilde vederate,
Sînt întocma necurmate, gem, oftează păn' la moarte
Galbeni, uscaţi, slabi la faţă, plini de ş... şi b... oane
Toate-s răsplătiri şi daruri de la voi, de la cucoane.
Sc..., ş..., b..., f..., zcarcituri, cangrină,
Sînt florile ce s'adună dintr'a dragostei grădină.

III.

Din marea bibliotecă pe care a trebuit s'o aibă Conachi s'a păstrat prea puţin. Una din acele cărţi de cugetări în care el— înţeleptul vechiiu boier — căuta sfat şi îndreptare se află azi tot în posesiunea d-lui Grecianu.

E o publicaţie francesă, de o valoare mediocră, apărută probabil pe vremea lui Napoleon I-iu. Ea a plăcut cetitorului moldovean, care şi-a făcut observaţiile lui pe dînsa, cele mai multe în limba sa, unele şi într'o francesă destul de nesatisfăcătoare în ce priveşte ortografia.

[1] Distracţie.

www.dacoromanica.ro

Însemnăm aici toate aceste note marginale, aflătoare pe paginile ce cuprind *Le contemplatif ou pensées libres sur la politique, la morale et la philosophie*, apoi un *Essai sur l'imitation* şi un *Essai sur les connaissances humaines*. Unele dau o traducere, sau sînt numai sentenţe morale sau observaţii psihologice. De cîteva ori însă e vorba de lucruri mai în de aproape legătură cu ţara. Aşa, cînd se spune — cu durere, nădăjduim,— că naţia moldovenească, odată cea mai vitează, a ajuns cea mai fricoasă, ori cînd se critică reforma lui Ioan Sandu Sturdza, care, prin concesii făcute boierimii, deschide la tot felul de parveniţi şi drumul spre dregătorii, — o prevedere a «politicei» de mai tărziu, în care, cu adevărat, „fiindcă toţi vreau să iea lefi, ticăloşesc pe ţară".

„1. Mărturisăsc harurile lor, dar tot să scapă de le fac căte o înşălăciuni de necredinţă.

Este această osebirea între cel înţelept şi între acel filosof, că acel d'intăi nu ceri altă mulţămită decăt însuş a sa cunoştinţă şi împăcari, iar cel de al doile cere şi doreşte pe a altora pentru măndriea sa.

(Il y a cette différence entre le sage et le philosophe, que le premier n'a besoin que de son estime, tandis que le second recherche l'estime des autres.)

Însemnat (p. 8) : Voulez-vous connaître les défauts et les vices les plus communs à un auteur ? Examinez ceux qu'il décrit le mieux et qu'il peint avec le plus de chaleur; ce sont les siens.

La : Pour devenir un grand homme de guerre, il faut croire à la fatalité et s'imaginer que sa dernière heure est marquée (p. 20), adaus : C'est ce que croyoit Alexandre-le-Grand et Charles Douze.

La : C'est une fausse et dangereuse maxime que celle qui nous enseigne de vivre comme si nous étions près de mourir (p. 40), adaus : N'aĭ fi zăs aşa dacă ai fi luat sama că creştineşti om gata de moarte este acela cari au împlinit toate datoriile şi s'au pocăit de greşelili făcute.

Tradusă cugetarea de la p. 46 (La noblesse, etc.) aşa : Evgheniea este o monedă a sufletului pe cari stăpănitorii au isvodit-o pentru cruţarea comorilor lor ; au fost însă în veacurile

www.dacoromanica.ro

de pe urmă întru atăta revărsată, încăt au căzut în discredit obştesc pretutindene în Evropa.

(De aici original:) Nici Ioan Sturza Voevod nu au făcut mai mult decăt atăta în Moldova, şi nu-l pot socoti vinovat decăt că nu au vrut a lua sama că în Europa a să face evghenis este a dobăndi un nume în căt li s'ar voi, fără atingere de norod, dar, aici, fiindcă toţi vreu să ia leti, ticăloşăşte pre ţară.

La: On se plaint de ne trouver que des amis froids ou faux (p. 50): pour en avoir il faudroit commencer par l'être soi-même, car c'est la seule cause qu'on n'en trouve pas.

La p. 60 traducere: nimică nu este moarte pentru un bărbat filosof; el o priveşte apropiindu-să precum streinul *(l'émigrant)* călătoriu necăjăt de supărare priveşte viind corabie cari are să-l mute aiurea pe un pămănt înbunătăţit *(hospitalière)*, unde ştii că ari a dobăndi pacea şi odihna cè vecînică.

După: Une des plus belles et des plus grandes idées que je connaisse est celle de récompenser les travaux du génie et des sciences (p. 62): zi mai bini: ostenelile „faptei buni," pentru ca să vezi pre toţi silindu-să a le face.

La «supposons B...» (p. 72): Bonaparte. 8 slove are, adecă 1 B. şi 7 în punturi.

La «une reine de Castille» (p. 73): Elisabethe *(sic)*.

La p. 74, traducere: Viaţa celui rău este ca o pată în firi.

(Căţi oameni petrec giumătate de viaţa lor întru aflarea chipurilor cu care să-şi piardă degiaba ceialaltă giumătate).

La p. 75, traducere: A-şi lăuda cineva darurile ce ari este a trage luarea aminte a altora asupra darurilor celor ce-i lipsesc.

La p. 76, traducere: Noroadele în robiea samănă ca apile stătătoare; cè mai mică clătiri şi azimintiri face să sloboadă iale aburi otrăviţi care mănă omorul prè pe departe.

La p. 77, traducere: Lacrimile cele din sămţiri sănt ca plănsoarea de roa dimineţii; iale hrănesc şi fac roditor pe pamăntul asupra cărue pică.

La pp. 82-3 notată cugetarea: L'amitié est comme le bonheur; tout le monde en parle, mais personne ne la connaît bien.

P. 113. (Unde se spune că un cuceritor dă alor săi pornirile sale:) Ce n'est pas vrai; la nation moldave étoit la plus belliqueuse jadis, mais aujourd'hui la plus poltronne, et, au con-

www.dacoromanica.ro

traire, celle des Ioniens et de (Athènes; şters) la Grèce sont aujourd'hui ce qu' elles ont été de tout temps; or à la première on peut attribuer l'imitation, mais à la dernière quelle raison donner que l'influence du climat?

P. 128, traducere: Pildele sănt de mari folosinţă, pentru că lovesc în fandisii şi pricinuesc mirare, mai mult decăt sfătuirea sau învăţătura (les préceptes); căci canoanele oricari nu să tălcuesc decăt în cuvinte şi graiuri, iar pildele nascu şi dau idei hotărăte şi fără îndoirea, puind lucrurile chiar supt vederea ochilor.

P. 130, traducere: Fiindcă este plăcut lucru orice pricinueşte mierari ochiului, el găsăşte haz a privi pilduirile celi înnalte, însă cei mai mulţi dentre dănşii (şters: oameni) nu trag dintru aciasta nicio folosănţă asupră-le (şters: asupra lor), pentru că, în loc de a să îndeletnici şi a primi sălinţă spre a face şi iai asemine lucruri mari şi frumoasă fapti, iai să mărginesc in desfătare de a le privi cum le fac alţii, sau cel mult stau lăudând, însă în săni, de dreptate ce fac vredniciei altora, cu laudeli şi îi mărturisăsc.

P. 136, traducere: Firea, socotesc că în destul au tipărit în sufletul omului plecărili cu dragostea însoţirii şi sămţirili cari îi dan unire către ai săi; însuş clătirili a dragostei prieteneşti pot fi destul de însămnate *(spontanées)*, însă numai lucrarea a înţelegerii şi a cunoştinţii sale îl fac pe om a să privi şi socoti ca un mădular a adunării şi îi dau luarea aminte către foiosinţăle sale, cum şi plecarea acè arzătoari către iuibrea patriii, pentru că, cu cît acele cunoştinţi să înmulţăsc, împărtăşirili sale cu lipiri *(attachemens)* să înmulţăsc, şi să faci omul ipochimenul privirilor şi a îngrijirilor lui, ca unu ce este asămenele său.

Pe scoarţele cărticelei Conachi înseamnă săvîrşirea din viaţă, la 4 Novembre 1827, a „prea-iubitei sale surioare leliţa Caterina", la cinzeci şi doi de ani, arătînd că şi-a lăsat, fără testament, grijile de suflet în sama lui, care i-a găsit locul de odihnă la biserica Banului, lîngă tatăl lor, Vornicul Manolachi Conachi.

Naşterea fiicei, Ecaterina (Cocuţa), la 17 August precedent, şi botezul ei la moşia tecuceană din Ţigăneşti urmează, — fiind între cele două notiţe cîteva melancolice versuri din Decembre, în legătură cu pierderea surorii.

www.dacoromanica.ro

Şi alte poesii se încearcă pe aceleaşi scoarţe, şi ele trebuie să se adauge la ce ştiam din versurile lui Conachi.

„În anu 827, Noemv. în 4, s'au săvărşit din viaţa prè-iubita mea surioară leltţa Caterina, la vărstă de 52 ani trecuţi. Ia ş'au ertat cu limbă de moarte toţi robii, iar, pentru a să îngropa neavând niciun ban gata, nicio purtare de grijă nu s'au catadictisit a avea, păn' la atăta era încredinţată în dragoste mea. Au voit a fi îngropată, şi aşa s'au urmat, la biserica Banului, în mormăntul tatului nostru, Vornicul Manolachi Conachi.

Anu 827, Dechmv.

Ah durere,
Ce putere
Ai în omul cu sămţăre!
De la tini
Rău şi bini
Vine făr' de îndoire.
Tu dai hazul
La năcazul
Unei dragoste aprinsă
Ş' apoi moarte
Făr de moarte
Când nădejdile sănt stănsă.
C. C. 827, Dechemv. 17.

La anu 827, Avst. în 17, zioa,
s'au născut iubită fiica noastră Ecaterina, cari s'au botezat de către preosfinţitul Mitropolit şi vărul meu premari, Veniamin, în satul Ţigăneştii, prin vechil părintele egumenu de la Adam.

Ce durere, ce plăcere,
Ce plăcere în durere,
Îi a dragostii putere!
Amoriule, a ta fire
Este un duh, o simţire
Din dumnezăiasca fire (şters).
Ce durere cu plăcere
Şi plăcere în durere,
Amoriu, este a ta fire!

Netămăduita boală a amoriului păreri,
Acel vifor cu tării şi otravă cu plăceri,
Ierta-mă-vei, Doamne sfinti, a-ţi spune că prin dureri
De nu 'ntreci, dar ajunge până la a ta putere.
Netămăduita boală, a amoriului dureri,
Acel vifor pe o mare de otravă cu plăcere.

www.dacoromanica.ro

Reproducem, fiindcă e de mîna lui — cel care trebuia să moară de astmă — cîteva reţete, dintre care una priveşte această boală care-l chinuia. La 1833, cum se vede dintr'o scrisoare de la 23 Iulie, Conachi se îngrijia cu medicul bărlădean Hristodul, care iscălia răvaşe francese astfel: «N. Christodoulo, dok.».

Pentru boala căniască, ce-i zăc zură a copiilor. Să se ia mlădiţă de măciş de cel de cămp, ce sănt mici, nu de cei mari, să să fiarbă cu apă şi să scalde pe copii în zioa 1-u, al 3-le, al 5-le, al 7-le, al 9-le.

Doftorii straşnică pentru oricea rană.

1 felegian făină grău căt să poate mai bună şi cernută.

1 felegian apă trandafir bună.

1 felegian mieri albă de roiu.

1 felegian unt de pojarniţă său giumătate de pojarniţă şi giumătate de unt de lemn, curat.

Toate aceste amestecăndu-să, să să tot încălzască şi mestici, pănă căndu să vor face ca un alifiu, pe cari puindu-să pe scamă, să să puea pe rană.

Pentru asthmă sau stenosis.

Să să lepede bolnavul de tot feliul de alte măncări, decăt să mănănce numai mieri de roiu şi păine, pănă căndu să va izbăvi de boală.

Pentru orbalţ de picior.

Făină de mălaiu cu chişliag, ades schimbăndu-să.

Pentru dropică.

Să să sape o groapă în pămănt de cel negru gras, unde scot moşuroaea, să să fiarbă o căldăruşă apă, în cari să să puea 50 dramuri undelemn, şi să să toarne în groapă; atuncea şi pătimaşul să fii dezbrăcat gata, să să bage în groapă, şi îndată să să toarne ţărna înnapoi; aşa făcănd (?), tot a treaea ză, a trie zi, groapa ari a fi de adăncă pe căt este suitu înflătura, încăt, aruncăndu-să pămăntul, să rămăea umflătură în pămînt.

Starea în groapă să fii în picioari: începănd a sămţi că curge tare, să nu iasă; aceasta este sămnul lucrării.

IV.

Peste doi ani de la aşternerea pomenitelor însemnări, la 15 Iulie 1829, Conachi era ales în locul Vistierului Alecu Sturdza

www.dacoromanica.ro

ca „cîlen la comitetul alcătuit în Bucureşti supt prezădenţie domnului Minciache“ [1].

Atunci avu el prilejul să cunoască, de bună samă întăia oară, Ţara-Românească. În curînd — cum am arătat în alt articol din *Neamul Românesc* (5 Septembre) — el întra în legături şi cu un luminat şi foarte influent Ardelean, aşezat la Viena, Zenobie, fost Zamfir, fiul lui Hagi Constantin Pop, negustorul din Sibiiu, — care Zenobie, în relaţii şi cu Mitropolitul Veniamin Costachi, fiind însărcinat de acesta să supravegheze pe bursierii moldoveni în Austria, era director al Băncii Imperiale din Viena.

Corespondenţa e provocată de petrecerea în străinătate a lui Costachi Negri, fiul soţiei, luate tărziu, după o lungă iubire, a lui Conachi [2], Zulnia. Vom reda aici extrasele din aceste scrisori.

Zenobie H. C. Pop către Conachi; Viena, 22 Iunie 1831.

.... Am avut mulţumire a întîlni pă cocona Catinca, cu care am vorbit despre cc. Costache, şi iarăşi ne vom mai sfătui cum va fi mai bine ca să-l aducem încoace....

Acelaşi către acelaşi; Viena, 30 Ianuar 1833.

... Mă văz îndatorat a răspunde la întrebarea ce-mi faci dumneata despre al mieu naţionalitet: cu adevăr, domnule, părinţii miei să trag din Ţara-Românească; familia Jianu şi Murgăşanu de la Craiova să rudesc cu noi. Cînd s'au tras austrieceştile oştiri din Banatul Craiovei, furia Turcilor au prăpădit toată familia noastră, încît taică-mieu, într'o vîrstă de şapte ani, au fugit la Sibii, în Transilvania, unde după aceia cu neguţătorie s'au aşezat. Acolo născut, în vîrstă de unsprezece ani am fost trimis la Bucureşti, spre învăţătura limbii elineşti, în vremea lui Lambru [Fotiadi]. După aceia, petrecînd scoalele de aici, am întrat în slujba oştiască şi, după moartea tătîni-mieu[i] fiind singur, am otcîrmuit casa negustorii supt numele părintelui, Hagi Constandin Popp, în Sibii şi aici, unde am venit iarăş a mă aşeza după moartia părinţilor miei. Aceasta spre mulţămirea pierierghii dumitale...

---

[1] În legătură cu această situaţie şi invitaţia francesă următoare: „Monsieur le Vornic Constantin Conaki est prié de vouloir bien se rendre à la séance du comité pour le Règlement qui aura lieu demain, mardi, à 9 heures précises du matin“.

[2] V. şi *Calendarul Neamului Românesc* pe 1917,

www.dacoromanica.ro

Cetind cu bună luare de samă cele ce cu pra-înțeliaptă rîvnă îmi arăți dumneata despre luminarea și bunul obștesc patrii dumitale, fericesc acel pămînt în care să află suflete înnălțate cu astfel de simțiri și așezate cu mijloace a pune buna chibzuire în lucrare... Mă aflu cinstit a cunoaște un haractir podobit cu simțiri patrioticești și luminat de idei care arată o deosebită cercetare legăturilor soțietăți omenești și stării neamurilor luminate în Evropa. Deci cu bucurie sînt gata a priimi propositiile ce mi să face a fi de acum înnainte corespondent și comisioner al d-tale [1], și socotesc a putea fi de orice puțintică ajutorință la scoposul cel mare al dumitale, spre luminarea patriei, de vreme că am petrecut opt ani în oștirile împărătești, am făcut cunoștință cu oamenii deosebiți prin ranguri, învățătură și vrednicii, apoi în petrecere de douăzeci ani în starea negustorească am făcut și relații în ramurile industriei și agriculturii, încît socotesc că, după cele ce însuși am cetit, am văzut și de oameni înțelepți am auzit, după putere voiu putea să fiu la ceva folositor.

(A vorbit cu Vistierul Razu despre planul unei legături de vapoare Galați-Trieste și furnitura de postav austriac pentru miliția Moldovei, precum și pentru puști necesare aceleiași miliții. Va fi uu fel de «comisionar pămîntesc». Pomenește și «mașini de la Depou, văzute de cc. Costachi».) Și, fiindcă faptele arată omu, mă rog a mi să da prilej spre arătare. [Oferă] cărțile musichiii romînească [acele cărți de nouă musică ale lui Macarie, editate de Hagi Constantin Pop, despre care am vorbit în aceste «Anale», XXVIII, secția literară, p. 233 și urm.]. Fiind vre-o trebuință spre înnoirea a Mineelor pentru biserică [și acestea tipărite în legătură cu negustorul sibiian; v. aceleași „Anale", *l. c.*, p. 204 și urm.], însă, de să va trimite un om harnic pentru îndreptare (*Conrectur*), va eși spre mulțămire, atît despre frumsețe, cît și despre ușurarea prețurilor.

Adresul Casii negustorești aici este H. C. Popp.

Același către același; Viena, 14 Iulie 1835.

.... Cele ce-mi scrii despre cc. Costachi Negri, precum că ați auzit că s'ar afla la Peșta, am primit o scrisore de la coconu Costache din Elveția, din orașul ce să numește Rapperzweil....

[1] Era și pentru studenții moldoveni la Viena; *Studii și documente*, V, pp. 112-3.

www.dacoromanica.ro

Acelaşi către acelaşi; Viena, 26 August 1836.

.... Am fost scris lui cc. Costache. În sfîrşit tot l-am îndu-plecat ca să treacă pă aici în patrie. Deci, ca să-l deslipesc de la Napoli, am fost silit să împlinesc şi eu pofta dumnealui, însă să-i plătesc datoriile ce au făcut acolo în diastimă de nouă luni....

Acelaşi către acelaşi; fără dată.

... Cc. Costache la 15 ale aceştia au plecat de aici, însă înnaintia plecarii mi-au spus că, de vreme că cursul academicesc începe la Paris la Noemvrie, au hotărît să treacă la Lipsca şi Berlin, a vedia Academiile Ghermanii, apoi să meargă la Paris...»

Din Paris la 18/6 Novembre 1840, Costachi Negri trimetea acelui pe care-l socotia ca pe părintele său cele ce urmează: «Un daghereotip într'o cutie lemn, o lupă cu doă sticle, 2 cărţi învălite». Şi el adăugia: «Îţi mai trimăt încă trii volumuri de caricaturi politice, şasă caricaturi asupra încungiurărilor orientale şi o foaie de *Şarivari (le Charivari)* de la Iulie".

V.

O parte din corespondenţa familiei Negri se află în hîrtiile lui Conachi. Între altele această frumoasă scrisoare de mîngîiere a Saftei Negri către «cumnata Zmărăndiţa»:

«Moarte iubitului meu frate, nu-i îndoială, iubită cumnăţică, că nu este şi pentru dumneata o mare nenorocire, un păhar de cè mai cumplită otravă, perdere unei iubite soţii, unui tovaráş, unui prietin priincios şi, în scurt, gospodariului casăi, care era cinste familiei sale şi sprijăniala şi ocrotire casăi şi a copiilor ci acù i-au rămas săraci, şi să porţi greutate văduviei în vrásta tinereţăi: adevărat, toate de odată le'i perdut, şi la toate aceste om nu te poate măngăè, ce numai mila lui Dumnezeu să te întărească şi să te ocrotească[1].»

[1] Într'o scrisoare de la 22 Novembre 1818, „monahei Eugheneia Sturza" se sdresează către acest frate al Saftei, credem, Petrachi Sturza, pentru a-i cere o „blană de contăş, că nu putem mergi la bisărică de frig. Elencu s'au şi bolnăvit de răcelă... Şăsi misezi de blani, căte 3 misezi mari mergi într'un contaş." Şi „cîte de un antereu micaton de cel îndoit, doăzăci de coţi... Să nu te superi că noi îndrăznim ca la băbaca la dumneata."

www.dacoromanica.ro

Din căsătoria ei cu Petrachi Negri, Zulnia avea o fiică pe care Conachi o privia ca pe copilul lui. Purta şi ea tot numele de Zulnia. Fusese măritată cu un tînăr boier de neam domnesc, care, în 1840, o surgunise la moşia lui, nemai vroind, supt cele mai desonorante acusaţii, să mai locuiască supt acelaşi coperiş cu dînsa.

Am tipărit în «Calendarul Neamului Românesc» pe 1917 scrisorile pe care, cu inima sfîşiată de durere, bătrînul le îndreaptă, luni întregi de zile, către Mitropolitul Veniamin, vărul său primare, — cum spune poetul însuşi în notiţa despre moartea surorii sale Ecaterina, cerînd ca ginerele să fie silit prin mijloacele bisericeşti la reluarea căsniciei sau, de unde nu, la reparaţia onoarei, atacate de el aşa de uşuratec, a familiei. «Etă vă rog», spune, el la 12 Octombre din acel an 1840, «ca să binevoiţi a rîndui un arhiereu, carile, mergînd cu mine, să o iai şi să o aducă în casa mea, nu ca pe o dispărţătă de soţul iăi, ce ca pe o părăsătă şi gonită de dănsul samovolniceşte înnainte de toată cercetarea şi hotărărea bisericească». Zulnia refusă însă a părăsi o casă de unde nu putea să plece decît cu aceiaşi cinste cu care întrase în ea.

Conachi se adresă şi Domnului, iar Mihai-Vodă Sturza, care nu-l iubia, puse această resoluţie pe cererea lui: «Jăluitoriul va priimi pe fiiastră-sa în casa şi purtarea sa de grijă, rămîind pe viitorime a se face o cuviincioasă punere la cale». Cel jignit aşa de greu — nu putem reproduce aici textul învinuirilor aduse Zulniei — nu dădu însă înnapoi. Cerînd să nu se dea soţului paşaportul cerut pentru a merge în străinătate, el pretinse din nou „răsplătire după pravile", pe care le cunoştea bine. Şi, cum Domnul acordă paşaportul şi interzice Mitropolitului a da o hotărîre, Conachi, «cavaler» al unui Ordin rusesc, se îndreaptă Consulului împărătesc. „Acum dar", spune el, „ce este dovedit şi văzut că Gospodarul n'au făcut decît a giuca pe degite mijlocirea voastră, tăgăduind legile şi obiceiurile pămîntului, de anaforale mitropoliteşti de-a dreptul către dînsul, şi că această propunire din partea sa n'au fost decît pentru a da vreme la fuga vinovatului, acum, zic, cînd n'au călcat pravila decît ca să prigonească cinstea mè şi a fiicei mele, spune-mi, pe numele lui Dumnezeu, ce trebuie să fac eu ? Au doară trebui să sufăr un afront şi o nelegiuire atîta de boghetă şi atîta de vidmoasă ?

www.dacoromanica.ro

Sau trebui să-mi las țara pentru ca să scap de prigonirile sale, pentru că nici văd, nici am alt chip, carele să-mi ostoiască măcar în parte durerile, necazul și deznădăjduirea mè?"

Primi și de aici un răspuns «numai mîngîetor, iar nu și răsplătitor». Se hotărî deci «să aștepte cu dovezile în mănă vremea și prilejul a învierii pravilelor».

Aceasta se întîmplă numai la 1845, cînd moșneagul cere din nou intervenția arhiereilor, scriind, cum spune însuși, «din patul durerii», de unde «rădică mînile» pentru a zice: «Doamne agiută și întărește buna orînduială».

Se ajunse numai pe atunci la o soluție mulțămitoare pentru Conachi. Ginerele dușman fu îndatorit a înzestra cu 1.500 de galbeni niște fete sărace. Cît despre Zulnia, ea a fost isteața maică Zulnia Negri de la Agapia, aceia despre care cu atîta stimă pentru inteligența ei vorbește alt poet, Bolintineanu, în călătoria sa moldovenească.

Așa se încheiè tragedia de familie.

VI.

Vom adăugi că între hîrtiile de la Stînca se află o bucată de versuri prin care un poet anonim salută începerea unei Domnii, — probabil, judecînd după unele neologisme din stil, acest Mihai Sturza însuși. N'ar fi exclus — de și dovezi interne lipsesc — că Musa bătrînească a lui Conachi să fi adus acest omagiu.

Iată-l:

Cînd o sfîntă Providință,
Ce Moldavia umbrește,
Vru să fie cu priință
Spre norodul ce iubește,
Au ales din templul slavei
Pe al nostru domnitor
Și pe Scaunul Moldovei
L-au suit triumfător.
În această zi augustă,
Cînd serbăm a lui numire,
Cîntați bucuria justă
Supt a lui ocîrmuire.
Cu a inimii strădare
Să rugăm pe Dumnezeu

www.dacoromanica.ro

Să reverse 'nseninare
Spre popor şi unsul său.
Domnul nostru să trăiască
În plăceri şi norocire,
Ca pururea să domnească
În Moldova fericire,
Căci această[-i] ziuă sfîntă
Pentru romanul popor,
Care laudă şi cîntă
Pe al său bun domnitor [1].

N. IORGA.

Alte ştiri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea

— Comunicare la Academia Română —

I.

Între manuscriptele din marea bibliotecă a lui Gh. A. Sturdza la Miclăuşani, am găsit un mic dicţionariu frances-grec-românesc care e din cele mai vechi, datînd de pe la 1700 (după scrisoare).

Interesul lui e că arată în ce fel se înţelegeau la noi cuvinte din scrisul obişnuit al Apusenilor, ce interpretare li se dădea.

De aceia reproducem aici toată partea românească.

A.

Avoir le fouet et la fleur de lis — a-l bate cu batoşcă, a-i puni bour.

Empirer — a fi mai rău lucru.
engager — a zălogi.
enfoncer — a înfige.
attaquer — a lovi cu războiu.
enclouer un canon — a astupa visteriul tunului.
apercevoir — a zări.

B.

biaiser — gîngav, sughiţ.
butte — căţitoai.
bien venu — bine venit.

[1] De Conachi sînt aceste două versuri *populare*, aruncate pe un răvaş grecesc:

Lunca strigă, lunca zbiară
Pentr' un puiu de căprioară.

www.dacoromanica.ro

bleu — albastru.
blond — bălan.
bouillant — herbinte.

C.

charnel — plăcerea cărnii.
civilisé — politicit.
clandestin — într'ascuns, stricat.
courbé — încojbat.
crochu — cărligat, cărligu.

D.

débordé — eşit din matcă.
débauché — desfrănat.
désagréable — neplăcut.
dissemblable — neasămănat.
dissolu — desfrănat.
douillet, τζελεπής, gincaş.
douteux, îndoitor

E.

efficace — săvărşitor.
émoussé — tămpit
empressé — grăbit.
enclin — plecat.
engourdi — ţăpenit.
épineux, — înghimpos.
épouvantable — spăimântat.
épris — iubitor.
estropié — ciunt.
étendu — lăţit.
étourdi — nesocotit.
excellent — preales de bun.

F.

factieux — amestecător.
faisable — de făcut, făcător de lucruri.
farouche — straşnic, sălbatec.
fâcheux — scărbelnic, supărător.
fatal — aducător de răutate.
favorable — folositoare vremii.
fécond — roditor.
fiévreux — aducător de friguri.
flasque — moale.
flétri — veştejit.
flexible — care să îndoeşte.

www.dacoromanica.ro

florissant — înfloritor.
fougueux — pornit.
fragile — fraget.
frais — răcoar.
franc — slobod.
frénétique — nebun.
fréquent — adesă.
friand — dat la mâncări dulci.
frileux — temător de frigu.
frisé — cu zulufi mulţi.
froid — răce.
froissé — stropitor *(sic)*.
funeste — aducător de rău.
futur — viitor.

G.

gratis — geaba.
grenu — zgrăbunţos.
guéable — care are vadu.

H.

hâlé — părlit.
hépatique — splinos.
honorable — cinstitor.
humide — umed.

I.

imaginable — închipuitor.
imbécile — prost la minte.
immense — nemărgenit.
immodéré — neasfămpărat.
impatient — neîngăduitor.
imperceptible — nevăzut.
imprévu — nesocotit mai înnainte.
impudique — neruşinos.
impuissant — neputincios.
incertain — neîncredinţat.
incomparable — neasămănat.
inconcevable — neînchipuit, nepriceput.
ineffable — necovărşit, nespus.
inévitable — negreşit.
ingénieux — neisteţ.
ingénu — drept la fire.
inhabitable — nelăcuit.
inhumain — neiubitor de oameni.
innocent — fără vină.

www.dacoromanica.ro

innombrable — nenumărat.
insensible — nesîmpsit.
interne — din lăuntru.
inviolable — necălcat.

J.

judicieux — drept-socotitor.

L.

lascif — dat la ale Afroditei.
laxatif — curățitor.
lent — zăbăvitor.
libéral — darnic.
louche — încrucișăt.
lubrique — poftitor de mueri.

M.

majestueux — măreț.
mal aisé — greoiu.
mal avisé — fără socoteală.
mâle — bărbătească.
malin — tălpiz.
mal fait — nesănătos.
mal uni — neted.
manchot — ciunt.
marécageux — mlăștinos.
marqueté — pestriț.
massif — greoiu.
matériel — materialnic.
médicinal — doftoresc.
menu — mărunt, supțire.
mentionné — pomenit.
méconnoissant — necunoscător.
méséant — lucru ce nu șade.
mixte — amestecat firește.
modeste — stîmpărat.
montagneux — muntoasă.
morfondu — cuprinsu de frig.
morveux — mucos.
morne — gînditor.
mouillé — undat.
mutin — îndărăptnic.

N.

navigable — de umblat cu corabia.
nombreux — cu număr.

www.dacoromanica.ro

niais — prost.
nouveau — nou.

O.

obstiné — îndărăbnic, neîndoit.
oint — unsu.
oisif — fără lucru.
ombrageux — sielnic.

P.

pacifique — arătător *(sic)*.
paisible — liniştit.
participant — părtaş.
partiale *(sic)* — părtănueşte, care ţine parte cuiva.
perclus — neputincios.
périssable — peritor.
perplexe — îndoit
pesant — greoiu.
piquant — împunsător.
plain — neted.
plaintif — jăluesc, jăluitor.
pliable — îndoitoriu.
poivré — pipărat.
portatif — de purtat.
posé — liniştit.
possible — putincios.
poussif — înnăduşat la cai.
préjudiciable — aducător de pagubă.
préoccupé — plin de gînduri.
présent — de faţă.
pressant — strămbtorit.
prompt — iute.
public — de obşte.
puissant — puternic.

Q.

qualifié — cu titluri.

R.

raboteux — neneted.
radoteux — care vorbesc fără cale.
rapide — răpede.
rare — rar.
rassis — liniştit.
ravissant — bucuros.
rebelle — hain.

www.dacoromanica.ro

relevé — rădicat.
renommé — vestit.
renversé — oborât, răsturnat.
requis — cerire după poftă.
respectueux — cinstitor.
resplendissant — strălucit.
retenu — înfrânat.
révolté — haîn, zorbagiu.
ridé — zbărcit.
ridicule — aducător de râs.
rompu — rupt.
roulé — învârtit.
roux — roibu.
roussâtre — roşietic, cal roibu.
rude — straşnic, aspru.

S.

sacré — sfinţit.
sale — scârnav.
savant — învăţat.
sensible — sămpsitor
sensuel — dat la plăcere sămţirilor.
serviable — slujitor.
sévère — straşnic.
singulier — neasămănat.
sinistre — aducător de răutate.
situé — aşăzat.
sobre — astâmpărat la mâncare.
soigneux — purtător de grijă.
solide — temelnic, statornic.
sot — nepriceput.
souhaitable — poftitor.
souple — îndoitor.
souterrain — supt pământ.
spécieux — arătător.
spirituel — isteţ.
stérile — stârpu.
stupide — prost la minte.
succinct — în scurt.
suffisant — agiungător.
superflu — de prisos.
susdit — pomenit mai sus, zis mai înnainte.

T.

tacheté — pistriţ, târcat.
taquin — neîntorsu, nesupus.

www.dacoromanica.ro

tanné — dubit.
tardif — zăbăvitor, întărzăetor.
tempéré — astămpărat.
temporel — mirănesc.
tendre — fraget.
terrible — îngrozitor.
tissu — urzit.
tranchaut — tăetor.
tranquille — liniştit.
tributaire — birnic.
trivial — prostu.

U.

universel — de obşte.

V.

vacant — deşărt, fără împlinire, de boerie sau altă.
vaillant — viteaz.
vicieux — cu fapte răle.
vigoureux — zdravăn.
vil — prost.
violent — sălnic.
vinil — bărbătesc.
visible — învederat.
visqueux — cleios.
vivant — trăitor.
volontaire — făcător de voie.
voute — boltă.
vraisemblable — arătător.
vulgaire — prostatec.

Z.

zélé — răvnitor.

II.

Acum cîtva timp am căpătat prin dania unei rude, acum răposatul tînăr Ioan Bută, un volum legat în piele, care purta acest titlu, într'o scrisoare ceva mai nouă: «A toată lume călătorie sau înştiinţare de lume cè vechi şi cè noî, adică istorie de toate pămănturile ce sănt până acum ştiute la 4 părţi ale lumii, dată în limba franţuzască de abat[ele] Delaport: s'au tălmăcit pe limba rusască în Sanct-Petrezburg la let 1780, s'au

www.dacoromanica.ro

scos pe limba românească la let 1785, tomul întâiu [1]». Tabla adausă înseamnă: Ciprul, Siria, Egiptul, Barbaria, Grecia.

Al doilea volum nu se afla acolo şi poate că nu se va găsi niciodată.

Prefaţa lui Delaporte are în traducere această înfăţişare:

«Pricina călătorii.

Eu m'am născut în Marseliia şi, fiindcă în copilărie mea învăţasăm limbile ce să vorbesc la parte Răsăritului, adesă avem întâmplari să vorbescu cu streinii, ce din toafe părţile vinè la oraşul nostru pentru alijverişul neguţitorii lor, şi aşa s'au încuibat în inima mè aciastă piste măsură poftă să mă călătorescu ca să văzi dispărţirile acelor multe feliuri de clime ce sânt lăcuite, cum şi fire noroadelor, obiceiurile lor şi celelalte. Iată planul care în sine-mi am închipuit şi care am hotărât să-l urmezu, care, neputându-mi zeticni nicio înpotriviri acest scopos, am intrat într'o corabie ce mergè la Livant, şi am mersu întâiu la Chipru.»

Autorul nu e deci abatele Joseph de La Porte, care s'a născut în Alsacia la 1713 şi a murit în Paris la 1779, — după *La France littéraire* a lui Ersch şi *Dictionnaire des anonymes* a lui Barbier, ci un contemporan.

Traducerea e foarte interesantă prin noutatea terminilor întrebuinţaţi pentru a da ideile nouă. Ca probă, din capitolul despre Cipru, începutul:

«La acest ostrov s'au sălăşluit Venera, unde acolò avè Curte şi casile ei, oraşile Amathont şi Pafos, în veci va străluci numile lor în litopisiţul răsfăţăciunilor, dar, când de la dânsile să va rădica aciastă vrednicii, atunce vor rămânè a să pomeni pentru acele dintr'ânsele mari zidiri ce să pominescu în carte făcătorilor de stihuri.

Chipru după vremi s'au stăpânit de multe feliuri de prinţipi sau domni, biruitori a Eghipetului, care aceştie cu multe feliuri

[1] Pe Vo.: „Cuprindere istorii. A fieştecăriia părfi de loc arătare pe scurt de stare pământului, oraşile, apile, munţii, stăpînirile, pravilile, putere oştilor, fire, obiceiurile, orânduelile, învăţăturile, epistimiile, meşteşugurile, neguţitoriile, portul hainilor, politefmata, vesăliile noroadelor, traiu din casă, răsăditurile, copacii, morăle şi grădinile, peştii, vechime lăcuinţii, schimbările, zidirile cele mai deosăbite şi toate alte lucruri, vechi şi noi, ce sânt vrednice de pomenit".

www.dacoromanica.ro

de întâmplări au pierdut acest ostrov, rămâind la acè de pe urmă supt stăpânire lui Ptolomeu. Romanii l-au stăpânit, şi după dispărţire Imperiului Romi au rămas a fi a Împăraţilor greci ai Răsăritului. După aciasta s'au făcut slobodă Crăie, având craiu dintre ai lor pământeni pe Isaachie Cominos, s'au biruit de Richard, cel d'intâiu Craiu Angliii, şi s'au dat iar înnapoi. Care acest mergând să scoată Ierusalimu, în locu de a stânge pe vrăjmaşii legii, el au pustiit pământul creştinescu.

«Goi Luzinianu, ce era Craiu de Ierusalim, biruindu-să de Sarachini şi fugind, au venit cu oaste lui şi, biruind pe Chiprieni, s'au făcut el Craiu Chiprului, apoi, schimbându-să din mână în mână, au agiunsu a [să] stăpâni după rudenie de Crăiasa Şarlota. De la ia au rămas la frate-său Iacob, pe care muere lui; ce era Veneţiiancă, din niamul Coroanii [Cornare], l-au otrăvit, atât pe el, cât şi pe fiiul lui ce-l avè din altă fimei, şi aşa Chipru au rămas supt stăpânire Veneţiii; de la dânşii l-au luat Împăraţii turceşti, care până astăzi îl stăpânescu.

«A Chiprului înpregiurari este aproape de 800 verste, pământu roditoriu, şi, măcar că într'ânsul nu este nicio gârlă mare, dar să adapă din multe părae, şi din sternile [cisternele] cu apă de ploae. Lăcuitorii, de s'ar părăsi de lene ce o au, curând s'ar înbogăţi, dar după nenorocire ei sânt daţi numai la răsfăţăciune ca şi strămoşii lor.

«Eu m'am stăruit să găsăsc ceva rămăşiţă din cele vechi zidiri. Am găsit pe acel vechiu oraş Pafos sau, mai bine să zicem: oraş ce este zidit în locul celui vechiu Pafos. Este prè nostim şi mare, într'a cărue înpregiurare să văd în dărămăturile hramului Veneri stâlpi căzuţi. Aciastă dumnezăoaică la altar aducè jărfă cu foc, iar nu cu singe: niciodată ia nu să aduna cu copii jărtfitori, ce în locul lor avè mueri foarte frumoasă, să socotè a fi ele din singe crăescu: oraclu acestui jărtfenic degrabă s'au slăbit cu dare răspunsului la întrebători pentru acele ce să cuvine pentru această dumnezăoaică.»

Manuscriptul e foarte îngrijit; pe alocuri numele proprii sînt îndreptate cu o cerneală mai neagră, ca şi, ici şi colo, câte un alt cuvînt.

La urmă se adauge, pe lîngă o tablă de materii («scala: pământ., oraşe, ostroave») şi un dicţionar de cuvinte nouă, pe

www.dacoromanica.ro

care, până la tipărirea care e de dorit cît mai răpede, îngăduind împrejurările, credem că e folositor a o da aice:

«Arătare pentru o samă de cuvinte ce sănt aice, care la Valahie nu să metahirisăsc, ce însemniază:

Cuvintele	tălcuire
iroa	un deosăbit mare vetiaz.
hramul	capişte sau bisărică.
oraclul	vraja său găcitoriul.
statue	idol, trup de piatră sau de alt madem.
mina	ocnă sau bai de mademuri.
galarie	horă sau fuişor sau şandramà.
eghir	velet turcesc de la Meemet.
sulinar	urloie prin care vine apă.
monument	o zidire sau clădire de orice.
peristil	mare despărţitoare cu stălpi.
atajuri	rănduri de casă una piste alta.
canal	şanţu.
adriiant	idol sau statui celor veteji.
chiramidă	aciasta este ştiut ce este şi ce făptură are.
obelisc	stălp făcut în chip piramidii.
ieroglifie	semni ci unul însămniază un cuvănt.
ermitaş	loc pusnicesc sau de sihăstrie.
paralelogram	rănduri de stălpi puşi unii înpotriva altora.
sculptori	petrari sau săpători de pietre.
portică	şandramà, slom sau polimar.
triumfalnic poartă	sănt porţi făcute pentru slava biruitorilor sau Împăraţilor.»

Este şi o însemnare a măsurilor:

«o verstă este lungul st. 500.
un mil stănj. 2.000.
futuri 2 şi giumătate face un cot.
duiumuri la un fut sănt 12 duiumuri.»

S'ar părea că acel care dă echivalentele çuvintelor, vorbind de «Valahia», e un Muntean. Traducătorul însuşi nu poate fi însă decît din Moldova.

El ştia ruseşte şi avea o deosebită aplecare către subiectele geografice. Gusturile şi cunoştinţile lui îl îndreptau către lucrurile apusene.

Aceasta ne face însă a ne gîndi la acela care, pe lîngă o Aritmetică, venind doar după a lui Millo, de curînd descoperită [1]

www.dacoromanica.ro

şi acum aflătoare la Academia Romînă, a prefăcut, după Iesuitul Buffier, o Geografie, — cea d'intăiu tipărită la noi. E vorba de episcopul de Hotin Amfilohie, mort în chiliile schitului lui Zagavie, lîngă Hîrlău, unde, în biserica neînsemnată şi absolut modernisată, din frumosul cadru de verdeaţă, n'am găsit nimic care să-l amintească.

De acest învăţat episcop ne-am ocupat mai de curînd în aceste «Anale» chiar, arătînd că el cunoaştea Italia şi limba italiană dintr'o călătorie ce făcuse în aceste părţi, la 1772 [2]. Acum în urmă, profesorul basarabean Iustin Frăţiman, ocupîndu-se de episcopii Hotinului la societatea «B. P. Hasdeu» din Chişinău [3], a adus înnainte ca al doilea episcop al acestei eparhii turceşti, de raiă — după Neofit, despre care am vorbit în aceste «Anale», XXVIII, p. 186 şi urm. — pe acest Amfilohie, arătînd, după un răvaş al lui din 10 Ianuar 1768 (1769), către arhimandritul Zosima din Chiev, că a fost sfinţit de trei arhierei, între cari Daniil al Proilavului, acel care a sfinţit (v. *Studii şi documente*, XXIII, pp. 14-5) biserica din Căuşani. Gîndindu-se la Turcii din cetate, el spune că acolo, în eparhia lui, «trăieşte la un loc lupul şi oaia». La 1780 Chiril de Proilav intitulîndu-se episcop al Hotinului, aceasta înseamnă că după pacea din Chiuciuc-Cainargi, în 1774, Turcii restabiliseră vechea formă a eparhiei pentru raialele lor [4].

* * *

Adăugim că în acest timp, cum am notat-o şi aiurea, *Dictionnaire géographique-portatif* din Paris, 1779 (tradus din englezeşte de Vosgien) aparţinea unui Ştefan Balş care iscăleşte şi în limba francesă, precum pe *Nouveau dictionnaire historique-portatif* din 1769 iscăleşte «Vărnav Spat[ar]» [5].

[1] V. *Neamul Românesc* pe Octombre 1918.

[2] Vol. XXXVIII, p. 803 şi urm.

[3] Dar „arhiepiscopul a toată ortodoxia, blagocestivul episcop Antim al Cubanului şi al raielei Hotinului", pomenit la 20 April 1755 într'o scrisoare de la Slava Rusă din Dobrogea — el resida la Veatrianca, în ţinutul Hotinului şi a murit înnecat de Cazaci în Nistru, lîngă Ciubărciiu *(Sfatul Ţerii*, II, no. 223), — e, de şi ascultă de Vlădica Proilavului, *numai* pentru Lipoveni.

[4] *Ibid.*

[5] Ambele cărţi în biblioteca mea.

www.dacoromanica.ro

Cîteva note de istorie românească

— Comunicaţie la Academia Romînă —

Înfăţişez aici numai cîteva note de istorie românească în deosebitele timpuri, culese din izvoare care întâmplător mi-au ajuns la cunoştinţă cu prilejul călătoriei mele în Franţa şi Italia.

I.

Cercetînd izvoarele polone din evul mediu pentru o expunere de bibliografie critică la şcoala de Înalte Studii din Paris, am găsit în unele din aceste izvoare ştiri despre istoria Romînilor care scăpaseră până acum atenţiei noastre, a tuturora.

Lăsînd la o parte unele fapte supuse îndoielii, precum ar caracterul românesc al lui Dragoş *(Drogosine)*, care în secolul XIV-lea era căpitan de Sieradz [1], analele mănăstirii Chotel pomenesc în aceste cuvinte aşezarea în Domnie, prin luptă cu adversarii săi, a lui Ştefan-cel-Mare: «1467 *(sic)*. Eodem anno, tribus de Waivoda Moldavie contendentibus, videlicet Stephano, Petro et Berindeu, Stephanus obtinuit principatum» [2]. Se aşează deci în acelaşi rând cu Petru Aron, Domnul din Scaun, acel Berindei, cunoscut numai după porecla lui, de şi, ca râvnitor de Domnie, el trebuie să fi purtat unul din numele obişnuite: e ştirea pe care o avem şi din Dlugosz, care a întrebuinţat toate însemnările analistice anterioare.

Pentru luarea Chiliei şi Cetăţii-Albe de Baiezid se află o notiţă, în acelaşi volum din Bielowski, la Ioan de Targowecz, care pomeneşte şi pe «Transalpini vulgariter Bassarabi», pe Muntenii lui Vlad, şi pe Mengli-Ghirai Hanul, «Imperator Tartarorum ultrafossatorum» [3]. Se descriu împrejurările în care Ştefan a trebuit să primească învestitura regelui Casimir.

La data de 1482, analele mănăstireşti din Przeworsk înseamnă acelaşi eveniment («per Kaffam et per Kyliam»). Regele Casimir se gătise, dar şi contra lui Ştefan însuşi, care, cu puţini ostaşi, cari cad în mare parte, se luptă contra duşmanilor săi

[1] Ioan de Czarnkow, ed. Bielowski, în „Monumenta Poloniae historica" p. 745.

[2] În aceiaşi culegere, vol. III, la această dată.

[3] *Ibid.*, p. 237.

www.dacoromanica.ro

păgîni. In această situaţie, el e silit să meargă pentru omagiu la Colomeia. Important e ce se adauge acuma: el aduce cu sine *o mică oaste de 3.000 de ostaşi,* cari «poartă numai, călări pe un cal jugănit, arce cu săgeţi, scut şi suliţă şi sabie sau suliţă *(sic)*»[1]. El e presintat ca un îndatorit la vasalitate care şi-a zăbovit închinarea prin «multe prefăcătorii» («multa ficticinia»), dar e silit a prefera pe Poloni, cari, ei, sînt veşnic loiali. Regele-l cruţă pentru zăbava lui. Ceremonia se face în «corturi frumoase şi mîndru lucrate». Astfel, de şi cu nouă şi mari pierderi, Domnul Moldovei poate să bată, în toamnă, pe Turci. Şi pentru această biruinţă, socotită comună, se face Te-Deum la Cracovia.

Analele de Pilsnicz notează acum, la 1490-1, o iarnă grea cu zăpadă mare în *munţii Poloniei,* perind de pe urma viforului *„Romînii cu oile“*. Aceiaşi sînt arătaţi ca „Romîni de supt munte“, dar şi ca Ruteni, «Rutheni vel Valachi submontani», cari locuiesc «prin pădurile muntelui» (per silvas montosas) de care înseamnă le 1501 o prădăciune a lor.

Luptele Polonilor cu Moldova încep de fapt încă din 1492. Ioan de Targowicz prezintă la acest an pe cunoscutul şef de ţerani prădalnici, Mucha, susţinut, cum se ştie, de Ştefan, ca un *Moldovean*: „Mucha de Valachia“ merge pe la Sniatyn, până la Halicz, pe drumul spre Rohatin, şi e bătut de Nicolae de Chodecz, castelanul Lembergului, care scapă regatul.

Dar el are şi un urmaş care nu era ştiut până acum. La 1494 un alt ocrotit al Domnului, care-l şi înteţise: «lotrul din Moldova, anume Andrei poreclit Barul sau Borilă» (quidam latro de Valachia, cui nomen Andreas, cognomen Barulus, suggestione Stefani prefati), se presintă Sultanului ca fiind ruda regelui Casimir şi deci având drept la tronul Poloniei: e gata a primi suveranitatea turcească, dacă e ajutat de Baiezid a cîştiga Rusia, „moştenirea“ lui. *Pare a fi planul lui Ştefan de a avea între el şi Polonia, cu pretenţiile ei de supremaţie, o Rusie aliată cu dînsul şi depinzînd de sprijinul lui.*

Încă din 1491 el apăruse „în Rusia sau Podolia“, căutînd

[1] Utentibus solum equo castrato, arcubus cum sagittis, clipeis et hasta, et gladio sau framea; III, pp. 247-5.

www.dacoromanica.ro

vadul. Prins de ai lui Mihail de Buczacz, el îşi isprăveşte «regala» carieră. Dar Turcii se întorc din Polonia pe la Sf. Ecaterina, cu vite şi robi.

Nimic esenţial nu se adauge la expediţia, adesea menţionată, a lui Ioan-Albert în Moldova. Analele „golubienses" pomenesc pe Cavalerii Teutoni morţi pe pământul nostru şi pierderea tunurilor. Analele din Oliva adaugă aducerea rămăşiţelor unora din cei căzuţi, la Marienburg.

Pentru relaţiile moldo-polone supt urmaşii lui Ştefan avem în analele mănăstirii Trzemeszenek descrierea campaniei din 1509 a lui Bogdan-Vodă, care ajunge la Lemberg. Tunul său principal face o spărtură mare în zid, dar Polonii izbutesc a-l distruge, împreună cu meşterul, „laycus artifex". Sălbatecă e răzbunarea regelui, care pătrunde în Moldova şi, găsind acolo mult popor ascuns în pădure, cu femei şi copii, «a ucis toată lumea aceia, cu copii şi bărbaţi şi femei, necruţând pe nimeni». Dar nobilii lui pier de frig şi de foame pe vremea sărbătorii Sfîntului Francisc Confesorul.

Uciderea, la 1525, a boïerilor de Ştefăniţă se află menţionată într'una din aceste mici cronici polone: pribegi trec în Polonia în Ungaria. În luptele regelui Sigismund cu Petru Rareş se socoate că, la plecarea lui din Cracovia, lăsînd acolo pe solul domnesc, oastea polonă era de 4.516 călăreţi, iar cea de la 1538 de 40.000.

II.

D. Cincinat Pavelescu mi-a dăruit versiunea francesă prescurtată a lui Ortelius, *Le Miroir du monde ou epitome du theatre d'Abraham Ortelius*, apărută la Amsterdam, în 1598. Ea poartă la planşa *Gazaria et Moscovia* însemnarea Moldovei şi în ea Cetatea-Albă, «Bielogradi», cu neînţelesul adaus, dedesupt, «Sopra», ceia ce pare a fi «Torla», Nistrul, după o hartă grecească.

III.

De mult recomandam cercetătorilor noştri cari se află în Apus străbaterea răbdătoare a notiţelor despre noi care se află ici-colea—şi nu prea rar—în gazetele tipărite (după lunga serie

www.dacoromanica.ro

de *Avvisi* manuscripte din secolul al XVI-lea) de pe la 1630 înainte.

Un student romîn în străinătate, d. Eugen Paulescu, a făcut această operă în «Gazeta» sau «Gazetele» lui Théophile Renaudot până la 1695 şi mi-a comunicat ceva din extrasele sale. Ar fi de ajuns pentru a se vedea ce folos aduce această cercetare să spun că la 1663 e vorba de o pradă tătărească timp de trei zile, de tabăra făcută lângă Iaşi, de ciocnirea acolo, la 29 Iulie, noaptea, cu Polonii Hatmanului Koniecpolski, de măcelul făcut de ţeranii noştri, de cei «100.000 de oi, 20.000 de boi, 11.000 de cai luaţi în pradă»; ori, la 1634, de o pace polono-turcă ce ar fi dat Hotinul şi Cernăuţii, plus Orheiul («Lorhaia, autrement Lernetin») regelui, cu omagiul Domnului Moldovei; ori, la 1637, de plecarea lui Vasile-Vodă spre Galaţi pentru a se uni cu Turcii; ori, la 1638, de răscoala „Valahilor" din Moravia; ori, la 20 Maiu din acest an, de moartea, în Muntenia, a lui Mitrofan Patriarhul de Alexandria; ori, la 1640, de plecarea Imbrohorului pentru a duce steag de Domnie în Ţara-Românească lui Ioan, fiul lui Vasile (1642 tributul muntean; Matei se crezuse mort; se arată că pe nouă catîri erau 150 de saci cu cîte 800 de lei, plus 20 de saci pentru plăcerea Sultanului, 12 pungi Validelei, 20 de blăni Vizirului, 2 lui Cîzlar-Aga, două blăni Muftiului). N. IORGA.

Scutul unguresc în armele Basarabilor

Printre multele lucruri interesante, aflate vara trecută în săpăturile de la Curtea-de-Argeş, nasturii ce încheiau haina Voevodului îngropat în partea dreaptă a bisericii au deşteptat mai cu deosebire atenţia cercetătorilor. Pe ele se afla o stemă pe care d. Drăghiceanu a descris-o ca un scut aurit, concav, «care se separă în două cîmpuri, în stînga bare transversale, în dreapta cîmpul liber»[1]. Pe cea mai veche monedă a Ţerii-Româneşti, pe banul de argint al lui Vlaicu-Vodă, ne întîmpină acelaşi scut, avînd aceleaşi figuri, însă altfel dispuse: «în dreapta

[1] *Neamul Românesc*, 1920, No. 44.

www.dacoromanica.ro

patru grinzi transversale, în stînga un cîmp gol» [1]. Pentru Hasdeu aceasta însemna «marca Ungariei, prin care Vladislav-Vodă îşi recunoaşte vasalitatea» [2]. Aceiaşi însemnare i-o dăduse, mai de curînd, d. Dinu Arion [3], şi o admisesem, într'o descriere sumară a obiectelor găsite la Curtea-de-Argeş [4]. În documentatul său articol «Numismatica şi descoperirile de la Curtea-de-Argeş» [5], d. C. Moisil e însă de altă părere. Scutul Angevinilor, zice d-sa, de şi este despicat şi fasciat (une ori în primul cartier, alteori în al doilea), nu are niciodată cellalt cartier plin, ci totdeauna ocupat de două sau mai multe flori de crin. Şi se ştie că floarea de crin este semnul specific al familiei de Anjou... Lipsa florii de crin în scutul nostru este deci «o indicaţie sigură că stema aceasta nu aparţine Angevinilor. Pe monetele lui Radu I, care au pe faţă chipul unui cavaler, acesta ţine în mîna stîngă un scut despicat, în primul cartier fasciat, în al doilea plin». Aflîndu-l pe reversul aceleiaşi monete, cum şi pe banii lui Mircea-cel-Bătrîn, d. Moisil crede că «scutul, aşa cum se găseşte în necropola din Curtea-de-Argeş, face parte din stema familiei Basarabilor». Conclusie necesară: nu avem a face cu un simbol de vasalitate, ci cu armele proprii ale Domnului «a toată Ţara-Românească», constatare a cării însemnătate nu va scăpa nimănui.

Trebuiesc însă de la început făcute oarecare reserve în ce priveşte pe Radu I. Căci, pe lîngă monetele cu chipul de cavaler în zale şi platoşă, ni-a rămas şi un ban de argint, ceva mai mic ca acel al lui Vlaicu-Vodă; pe revers acelaşi scut ni arată în dreapta patru grinzi transversale, în stînga o floare de crin [6]. De altă parte, d. Onciul, comparînd chipul de pe banii lui Radu, cavalerul cu suliţă, coif şi scut, cu figura misterioasă a ostaşului fără cap, zugrăvit pe un stîlp al Bisericii Domneşti, în faţa catapitezmei, se hotărîse să-l identifice cu

[1] Sturdza, în *Etym. Magnum Rom.*, III la: Ban, şi „Uebersicht der Münzen u. Medaillen des Fürstenthums Romanien" („Num. Zeitschr.," IV, 1872), pp. 93—4.

[2] *Negru-Vodă*, p. CCXXXI.

[3] *Convorbiri literare*, LII (1920), p. 561 şi urm., apud Moisil, *Cron. Numismatică*, I, p. 38.

[4] V. această Revistă, VI (1920), p. 176.

[5] *Cronica Numismatică*, I (1920), pp. 38—9.

[6] *Etym. Magnum Romaniae*, la: Ban, pl. A, II. Cf. *Negru-Vodă*, p. CCLXIII.

www.dacoromanica.ro

Radu-Vodă [1]. D. Moisil, acum în urmă, a admis şi el această părere [2]. Dar, dacă «trebuie să admitem că ctitorul în costum de cavaler, zugrăvit pe zidul bisericii, este însuşi Radu I», nu trebuie să uităm că pe mîneca lui dreaptă se desluşesc foarte lămurit florile de crin galbene pe fondul verde al hainei.

Iar în mormîntul de la basa stîlpului s'au găsit destule ornamente de aur, a căror formă se apropie mult de acea a florii de crin.

Acest semn al suveranităţii angevine se găseşte mult mai des pe seriile monetare moldoveneşti. Începînd cu Muşăteştii, Petru, Roman şi Ştefan [3], stema ungurească îşi arată grinzile şi crinii multă vreme după ce această floare eraldică perise din blasonul Coroanei Sf. Ştefan. De altfel, cum se întîmplă totdeauna, tipul păstrat de tradiţie devine o datină neînţeleasă, şi figurile degenerează [4]; aşa se explică de ce Sturdza a văzut pe banii lui Alexandru-cel-Bun «coroane închise» în locul florilor de crin deformate [5]. Şi, în inscripţii, pe lîngă capul de bour al ţerii, scutul «cu cele trei grinzi şi cele trei flori de crin» e săpat pe două pietre de la Cetatea-Albă, una din 1438 [6], cealaltă din 1479 [7], adecă aproape un veac după moartea lui Ludovic de Anjou. Sînt însă excepţii la această regulă: pe o monetă a lui Roman-Vodă, crinii sunt înlocuiţi cu capul de bou [8]. Une ori, acesta apare la mijloc, în partea de sus a scutului; în sfîrşit pe reversul unui ban de la Alexandru-cel-Bun, găsim scutul avînd în cartierul drept trei grinzi, pe cînd cel stîng e gol (sau plin în termeni de heraldică) [9].

---

[1] In chestiunea Bisericii Domneşti de la Curtea-de-Argeş, *Bulet. Com. Mon. Ist.*, IX (1916), pp. 60—3.

[2] *O. c.*, p. 39.

[3] *Etym. M. Rom., ibid.*, tab. A, nle 3, 4, 6, 7 (date greşit ca „2 frunze trilobate", p. 2435). Cf. N. Docan, *Notiţă despre monetele lui Petru Muşat*, în „An. Ac. Rom.", Mem. S. Ist., XXX, pp. 129—3.

[4] Engel et Serrure, *Traité de Numismatique du Moyen-Age* (Paris 1891), tab. I, p. LXV.

[5] *O. c.*, tab. A, no 9, 14. Cf. Docan, *ibid.*, p. 152.

[6] Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 98.

[7] Bogdan, *Inscripţii de la Cetatea-Albă*, în „An. Ac. Rom.", Mem. Sec. Ist., XXX, pp. 336—7, pl. IV.

[8] *Etym. Mag., ibid.*, tab. A, n-le 6, 12.

[9] *Ibid.*, tab. A, no 13. Cf. p. 2436, no 13.

www.dacoromanica.ro

Trebuie pentru aceasta sa presupunem că scutul a încetat de a fi unguresc, ca să devie de-odată un semn specific al Domnului Moldovei? Nu-i mai degrabă o variaţie firească într'o vreme cînd înţelesul primitiv începe să se şteargă?

Pe vremile lui Mircea-cel-Bătrîn şi al urmaşilor săi, în Muntenia, cartierul al doilea, une ori plin, e adesea «ocupat de o siglă sau de alt semn monetar[1]», care poate fi o stea, o semilună, sau amîndouă la un loc.

Întăiul însă nu sufere multe modificări, ci rămîne «fasciat», cînd cu trei, cînd cu patru grinzi orizontale. Acestea constituie, fie pe partea dreaptă, fie pe cea stîngă a scutului, elementul permanent, am putea zice factorul comun în stemele ambelor Principate. Şi asupra originii lor nu poate fi nicio îndoială.

Sînt aşa-numitele «fasciae ungaricae» care se pot vedea şi azi pe armele regatului maghiar. Se pretinde că represintau cele patru rîuri mai mari ale Ungariei: Dunărea, Tisa, Drava şi Sava[2]. La început par a fi fost şepte lei întru grinzi, cari au dispărut cu vremea; prima lor apariţie e pe o pecete a regelui Emeric din 1202. Regele Andrei al II-lea (1205-35) i-a aşezat pe monete[3], ultimii Arpadieni i-au lăsat însă la o parte. Supt Carol-Robert de Anjou apar din nou, întovărăşiţi de ilorile de crin; în alte posiţii, grinzile erau bine cunoscute în Apus, acoperind cu dungile lor stemele Aragonului, ale Burgundiei sau ale Brandenburgului. Era deci firesc ca Angevinii să reieie o figură obişnuită blasoanelor apusene[4]. De atunci au rămas în armele ungureşti, alternînd, după dinastii şi regi, cînd cu crinii angevini, cînd cu vulturul de Brandenburg al lui Sigismund de Luxemburg, cînd cu leii Boemiei ai aceluiaşi; une ori şi cu crucea patriarhală, cu două braţe, semnul misiunii apostolice a Crailor maghiari.

În vremea dinastiei de Anjou se alătură totdeauna crinii: tipul monetar e de altfel mai bine fixat în timpul lui Ludovic-cel-Mare decît supt Carol Robert: pe un gros de argint al acestuia avem într'adevăr, într'un scut triunghiular împărţit în două, «la dreapta crinii casei angevine şi *steluţe*, la stînga

[1] Moisil, *ibid.*

[2] Sehoenvisner, *Notitia Hungaricae Rei Nummariae*, Buda 1801, p. 190.

[3] Rupp, *Nummi Hungariae*, I (Budapesta 1841), p. 103. Cf. tab. V, no. 141.

[4] Rupp, *o. c.*, tab. II, p. 11.

www.dacoromanica.ro

fasciile ungureşti»[1]. Variaţii erau deci şi în stemele cele mai cunoscute, a căror semnificare eraldică nu dădea loc la nicio îndoială. În orice cas, presenţa grinzilor în stemele Voevozilor noştri arată că sistemul monetar şi blasonul lor erau strîns legate de modelele ungureşti; legendele latine ale primelor serii, ca şi aspectul lor apusean, arată în de ajuns de lămurit care era izvorul de inspiraţie. De sigur obiceiul feudalităţii apusene de-a aşeza şi stema suzeranului pe monetele vasalului, fie chiar cînd această vasalitate nu era decît o pretenţie, va fi avut şi la noi o hotărîtoare înrîurire. Astfel vulturul imperial a rămas multă vreme pe banii episcopali din Arles şi Valence[2], pe groşii piemontesi, supt Amedeu al V-lea, de pildă (1285—1323)[3]; pentru baterea monetelor exista şi o breaslă specială, numită «Serment de l'Empire», care păstra astfel tradiţia unor legături slăbite din ce în ce mai mult de trecerea vremii[4].

Dar împrumutarea unei figuri eraldice nu înseamnă totdeauna un omagiu feudal: e adesea numai o imitaţie, resultatul dorinţii de-a se apropia cît mai mult de un tip monetar mai răspîndit. În Ungaria de pildă avem tocmai în perioada angevină o imitaţie servilă a florinului de aur florentin, cu crinul caracteristic al Florenţei şi patronul oraşului italian, Sf. Ioan Botezătorul[5]. Dacă aceasta se poate explica şi prin faptul că «cea mai înfloritoare colonie comercială italiană era a Florentinilor[6]», e departe de-a fi un fenomen isolat: galbeni de acest model se băteau în toată Europa occidentală, aşa că se confundă florinii lui Ludovic de Anjou cu acei ai lui Ludovic de Bavaria[7] sau cu cei francesi[8]. Tipul se localisează mai tîrziu, Sf. Vladislav al Ungariei luînd locul Sf. Ioan.

În Franţa, marii feudatari imită mai totdeauna banii regali;

[1] *Ibid.*, p. 8. Cf. tab. XII, no 338.

[2] Poey d'Avant, *Monnaies féodales de France* (Paris 1858—62), tab. II, p. 337 *şi urm.*, III, p. 7—8.

[3] Engel et Serrure, *o. c.*, III, p. 1037.

[4] *Ibid.*, I, p. XLV.

[5] Rupp, *o. c.*, p. 6 şi urm., tab. XII, no 336, 337.

[6] Iorga, *ibid.*, p. 44.

[7] Cf. Busson, *Kleine Beiträge zur mittelalterlichen Münzkunde*; Tirais, în *Numismatische Zeitschrift*, XXI (1889), p. 321.

[8] Duchalais, *Les florins de Louis I-er de Hongrie*, în „Revue Numismatique", IX (1844), p. 398 şi urm.

www.dacoromanica.ro

în Bretania Charles de Blois (1341—64) ajunge la contrafaceri scandaloase [1]. De altfel pentru studiul acestor tipuri monetare s'au putut formula următoarele principii: «Intăi o copie exastă a speţelor regale, al căror tip s'a imobilisat în fiecare atelier şi care degenerează încetul cu încetul; apoi modificări succesive, pe măsură ce creşte puterea principilor; în sfîrşit emancipare complectă atunci cînd nobilii nu mai depind de autoritatea regelui» [2].

S'ar mai putea înşira încă destul de multe exemple [3]; e totuşi un cas care prezintă un interes deosebit, întru cît e vorba de o ţară unde influenţa apuseană a pătruns foarte tîrziu şi unde de asemenea obiceiurile feudale de modă occidentală sînt o vădită imitaţie. În Lituania păgînă din veacul al XIV-lea, Marii-Duci au avut steme şi au bătut bani cu armele lor. Monete ce par a fi din vremea lui Kjeistut (1381—92) ni arată o poartă cu doi stîlpi (kolumny), într'o represintare cu totul barbară. Ce înseamnă însă această figură eraldică? E copiată după banii genovesi, cari prin Caffa ajunseseră să circule prin tot Răsărltul: semnul cetăţii italiene e într'adevăr o poartă (ianua) în legătură cu numele latin. Tot aşa se explică şi călăreţul cu scut şi suliţă din armele lituaniene: era un obiceiu foarte răspîndit în Apus, de-a înfăţişa călăreţi în ţinută de războiu sau de vînătoare pe peceţile nobilimii [4]. Toată ierarhia feudală îşi avea portretele sfragistice pe ceara care-i întăria documentele. În Lituania acest semn personal, «sigillum equestre», ajunge prin neînţelegere figură eraldică, şi şi-a păstrat de atunci locul în armele ţerii [5]. Deci şi aici imitaţie a modelului occidental, impusă de nevoia represintării exterioare, de legăturile comerciale sau politice cu Genova negustorilor sau cu Polonia nobiliară.

---

[1] Poey d'Avant, *o. c.*, I, p. 73 şi nrm.

[2] *Ibid.*, p. 2.

[3] A. Engel et Serrure, *o. c.*, III, p. 1425 şi urm. Cf. Docan, *o. c.*, p. 141: scutul unguresc pe monetele ţarului rus Ivan III, bătute de meşteri unguri (1483).

[4] Sf. Gheorghe era, de altfel, şi patronul Genovei (*N. I.*)

[5] B. v. Köhne, *Zur Geschichte der lithauischen Wappenbilder*, în „Mém. de la société archéologique et numismatique de St.-Pétersbourg", I, (1847), pp. 353—8, tab. xx.

www.dacoromanica.ro

Şi atunci ne putem întreba dacă scutul de pe nasturii de la Curtea-de-Argeş şi de pe întăile monete ale Ţerii-Româneşti nu va fi avînd acelaş rost şi o origine asămănătoare[1]?

«Acest scut», zice d. Onciul, «fără floarea de crin şi cu sau fără alt semn, se găseşte la cele mai multe tipuri de monete vechi ale Ţerii-Româneşti ca şi ale Moldovei. Scutul unguresc simbolisează din început suzeranitatea Ungariei, dar continuă a figura pe monetele noastre şi cînd această suzeranitate nu-i recunoscută... Probabil tot supt Vladislav s'a introdus şi floarea de crin ce o găsim pe moneta succesorului său, Radu, care se făcu iarăşi independent de Ungaria[2].» Schimbările inevitabile sînt datorite fie conştiinţii de individualitate politică a Domnilor munteni, fie deformării firesti a modelului trecut în copie; această stemă, cu grinzile ei specific ungureşti, ni apare însă mai de grabă împrumutată armelor maghiare decît ca un simbol original al neamului Basarabilor.

Hasdeu hărăzise întăilor Domni munteni faimoasa stemă a «capetelor de negri», după Cronologia lui Levin Hulsius şi o serie de bani ungureşti din vremea lui Ludovic de Anjou, pe cari se poate vedea acest semn[3]. Arheologii unguri găsiseră mai multe ipotese ca să-l explice: pentru unii era capul lui Carol de Durazzo, ucis din ordinul regelui, alţii credeau că represintă Sicilia; era chiar o părere că ar înfăţişa Muntenia adusă la ascultare şi supunere[4]. Rupp îl atribuie însă contelui de Szerecsen, însărcinat cu baterea monetei, — praefectus monetalis. Printr'un joc de cuvinte: «monetae Saracheni» s'a ajuns la represintarea eraldică a unui cap de negru, de Arab (caput Mauri, Saraceni)[5]. Ar fi de văzut dacă în prima lui formă, pe întăii groşi de argint ai regelui Ludovic, cari poartă însemnarea «Dei gratia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie», şi unde acest cap apare la picioarele regelui[6], nu-i o alusie la Dalma-

[1] Cf. Docan, *l. c.*

[2] *Originile Principatelor Romîne*, pp. 221—2.

[3] *Etym. Magnum Rom.*, III, art: Basarabă, p. 2570. Cf. Negru-Vodă, p. ccxxii şi Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Romänen* (Viena 1910), pp. 20, 42.

[4] Schoenvisner, *o. c.*, p. 206.

[5] *O. c.*, II, p. 35 şi urm.

[6] *Ibid.*, pp. 28—9, tab. XIV, no 398.

www.dacoromanica.ro

ţia cedată de Veneţieni la 1358. Stema acestei ţeri cuprinde într'adevăr trei capete încoronate [1], şi amintirea izbînzilor şi a întîmplărilor politice mai importante se întîlneşte des în numismatica medievală. Dar, în orice cas, n'are nimic a face cu Voevozii Basarabi din Ţara-Românească.

Rămîne deci ca semn special al acestora vulturul aşezat pe coif, care apare încă pe banul de argint al lui Vlaicu-Vodă. Nu-i de nevoie să insistăm asupra caracterului occidental al chipului de animal de-asupra căştii: e aşa-numitul «cimier» ale cărui dimensiuni cresc mereu în a doua jumătate a veacului al XIV-lea [2]. Nu-i totuşi de prisos a semnala un exemplu precis, de unde se vor fi inspirat de sigur Domnii noştri: coiful regilor angevini ai Ungariei e împodobit de un cap de struţ. Dela Carol Robert [3] a trecut la Ludovic: îl găsim pe unele monete [4] ale acestuia, şi pe obiectele dăruite capelei ungureşti de la Aachen [5]. E fără îndoială modelul direct al vulturului muntean ridicat de-asupra coifului.

Astfel întăile represintări eraldice ale Domnilor romîni sînt vădit inspirate de stema regatului vecin: era de altfel firesc. Între Principatele noastre şi Apusul feudal, monarhia Angevinilor era mijlocitoarea impusă de împrejurări.

S'a spus că Radu I-iu a fost «singurul Basarab care a făcut parte din tagma cavalerilor» [6]. Ar trebui poate precisată această noţiune. E într'adevăr singurul care ni se înfăţişează în zale şi platoşă, ţinînd în mînă scutul eraldic ca un cavaler apusean; dacă e însă vorba de obligaţii de vasalitate, de legături feudale, le putem găsi şi la înnaintaşii săi. Vladislav era Ban de Severin şi duce «apanagist», cum s'a zis cu multă dreptate [7], de Amlaş şi Făgăraş. Aspectul occidental al Domniei muntene

---

[1] Du Cange, *Illyricum vetus et novum*, Pressburg 1746, p. 165, pl. Arma et insignia.

[2] Enlart, *Manuel d'archéologie française*, III (*Le Costume*), p. 494.

[3] Thurócz, *Script. Rerum Hung.* (ed. Schwandtner 1746), tab. I, p. 168: „insignia sue forma struthionis avis".

[4] Rupp, *l. c.*, p. 32.

[5] Pulszky, Radisics et Molinier, *Chefs d'oeuvre d'orfèvrerie ayant figuré à l'exposition de Budapest*, I, p. 24.

[6] Moisil, *o. c.*, p. 39.

[7] Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, p. 69.

www.dacoromanica.ro

de-a lungul secolului al XIV-lea, pe care descoperirile din urmă l-au scos atît de puternic la iveală, s'a născut din împrejurări politice, din nevoia de-a da o formă normală legăturilor cu vecinii ce trăiau mai de mult în zodia instituţiilor apusene. De aceia s'a şi oprit la suprafaţă. Se simte ceva artificial, nevoia de imitaţie, grija represintării exterioare : a rămas însă pe umerii vînjoşi ai ţerii o haină de împrumut, strălucitoare fără îndoială, dar străină de legea şi datina străveche a norodului. Poate că o mai mare pătrundere a propagandei catolice ar fi dat înrîuririi apusene putinţa de-a prinde rădăcini mai puternici şi mai adînci; ursita neamului acesta a fost însă alta.

Şi de-aceia astăzi, cînd o întîmplare fericită dă la o parte praful şi ţărîna ce ni îngropau trecutul, cînd iese la lumină ctitorii aşezămintelor noastre, ne mirăm de haina lor străină, de stemeie împrumutate, de faţada apuseană a vieţii lor politice, fără a ne gîndi poate în de ajuns că prea adesea «nu sînt vremile supt om, ci bietul om supt vremi». G. I. Brătianu.

O veche societate pentru cultivarea limbii romîne

În vol. XXX al operei contelui Iosif Kemény «*Collectio minor manuscriptorum historicorum*» care se păstrează în Archiva *Societăţii muzeului ardelean* din Cluj, se află manifestul unei vechi şi necunoscute societăţi romăneşti de la începutul veacului al XIX-lea, şi anume al «*Societăţii pentru cultivarea limbii romîne*». Orice lămurire asupra timpului cînd s'a înfiinţat această societate, asupra membrilor ei şi asupra activităţii lor lipseşte. Contele Kemény spune numai că manifestul a fost tradus în ungureşte de un anume Magyari István, la 21 April 1808. Traducătorul însuşi spune în lămuririle cu care însoţeşte traducerea că manifestul i-a ajuns numai întîmplător în mînă. «Fiind preotul romîn al satului în care locuiesc eu» — zice Magyari —, om cu învăţătură cuvenită şi cu mare autoritate între Romîni, trăiam în prietenie cu el. Visitîndu-l odată, am găsit acasă numai pe preoteasă şi copiii; şezînd şi povestind, mi-au căzut ochii pe scrisoarea aceasta, care era pe masa lîngă care

www.dacoromanica.ro

şedeam eu. Luîndu-o în mînă, am început, din plictiseală şi ca să treacă timpul mai răpede, a o ceti — preotul ne învăţase a ceti şi scrie româneşte — şi, văzîndu-i importanţa, am căpătat mare poftă să o copiez. Supt pretextul că, pănă soseşte preotul, am unele lucruri de isprăvit, m'am întors acasă, luîndu-mi rămas bun de la preoteasă şi spunîndu-i că manuscriptul acela îl ieau — cu voia ei — la mine şi îl voiu aduce înnapoi îndată, ca nici să nu ştie preotul. Apucîndu-l astfel în mînă, într'un ceas l-am tradus în ungureşte şi l-am dus innapoi fără să ştie preotul despre ducerea sau preoteasa despre traducerea lui.»

Despre înfiinţarea societăţii, despre conducătorii şi activitatea ei nici Magyari nu ştia nimic, căci zice în lămuririle sale: «Unde, cînd, de cine şi cu cine s'a înfiinţat această societate pentru cultivarea limbii romîne şi ce spor are pînă acum, nu au putut afla, dar din manifestul acesta mi se pare că Măria Sa Valahul îşi ridică prea îndrăzneţ capul din întunerec şi-şi deschide gura largă pentru nădejdi ispititoare. Naţiunea ungurească ar putea lua de la el un exemplu luminos.»

Manifestul este iscălit de C. D., secretarul «*societăţii pentru cultivarea limbii romîne*». Acest C. D. poate fi Constantin Diaconovici Loga, un cunoscut luptător harnic pentru redeşteptarea naţională a Romînilor de supt sceptrul habsburgic din vremile acelea.

Dau în traducere românească acest manifest, al cărui cuprins este de-o importanţă deosebită, şi care nu are nevoie de niciun comentar:

«Naţiunea noastră, care geme de-atîta timp în robie, nu este atît de împietrită ca să nu-şi simţească originea nobilă. Ştim că sîntem urmaşii puternicilor Romani, cari au stăpînit lumea întreagă şi al căror nume îl purtăm. Precum li-a fost lor fatale emigrărilor popoarelor nordice, care veniau unul după altul ca roiurile, aşa ni-a fost şi nouă. Strămoşii noştri au venit din Italia într'un timp de înflorire a Imperiului roman şi, aşezîndu-se, ca cel mai puternic popor, în patria aceasta, fără îndoială că atunci, aici, numai la ei se puteau găsi urmele ştiinţelor; dar după aceia s'au sălbătăcit în ghiarele barbarilor, şi e mirare că nu a fost extirpat cu totul poporul acesta isteţ.

Azi între toate naţiunile Europei stăpîneşte dorinţa după lumină, şi timpurile acestea par a fi începutul unei epoce însem-

www.dacoromanica.ro

nate, cînd multe popoare ţinute pînă acum în robie şi întunerec îşi îndreaptă privirile spre o nouă libertate şi o nouă civilisaţie. Asta o dovedeşte, ca să nu mai vorbim de alţii, pilda Sîrbilor. Nu ar fi o trîndăvie ruşinoasă dacă noi am sta cu mînile în sîn? Pînă cînd ni vor veni în ajutor şi alte împrejurări, trebuie să începem cu mijlocul cel mai de frunte cu care putem face fericirea naţiei, şi anume să începem cu cultivarea limbii noastre şi prin ea cu lăţirea tot mai mare a culturii, cîştigîndu-ni astfel vază şi merite.

Pentru realisarea acestei ţinte trebuie să avem înaintea ochilor următoarele două lucruri:

1. Să fie cît se poate mai mare numărul acelora care vorbesc limba noastră.

Ce foloseşte cea mai cultivată limbă, dacă naţia care o vorbeşte piere, se sălbătăceşte şi pe urmă, ca şi limbile frumoase ale Grecilor şi Romanilor, e închisă în cîteva cărţi afumate sau, retrase într'un colţ ascuns, nutreşte pe alţii. Din punctul acesta de vedere — trebuie să fim drepţi — nu avem motiv de-a ne plînge. Pentru că, de şi naţia noastră trăieşte, cea mai mare parte în iobăgie, totuşi se ştie acomoda atît de isteţ acestei stări, îşi ştie potoli pornirile, îşi ştie întocmi lucrurile, se supune domnilor de pămînt, funcţionarilor de la judeţ, administratorilor moşiilor, se ştie acomoda şi ştie admira şi cele mai neghioabe vorbe şi fapte ale lor şi prin asta cîştigă simpatia tuturor, şi de şi nicio lege nu ne protejează, totuşi trăim foarte liniştiţi şi ne sporim mai mult decît oricare altă naţie. Putem fi mîndri şi fericiţi gîndindu-ne că, de şi sîntem robi, totuşi limba noastră va stăpîni odată în ţara asta: singur Romînul se poate lipsi de învăţarea altor limbi, cei de alt neam foarte cu greu se pot lipsi de învăţarea limbii noastre şi de-aceia adese ori Ungurii, Nemţii, Saşii, Armenii sînt siliţi să se înţeleagă româneşte. Cu dreptul trebuie să preţuim în Romînii noştri mîndria nobilă acoperită cu haina sfiiciunii, căci, de şi ştiu şi înţeleg şi alte limbi, totuşi foarte puţini şi cu greu vorbesc în limbă străină şi astfel îi silesc pe alţii să se închine limbii noastre.

Prin ce am impus noi atît de mult limba noastră şi ţara asta? Fără îndoială prin faptul că ne-am sporit în măsură mai mare decît alte naţii şi am cucerit teren mai mult decît ele, astfel

www.dacoromanica.ro

încît calamităţi ca foametea, scumpetea, ciuma, războaiele, care pe ceilalţi locuitori ai ţerii i-au împuţinat, nouă ni-au dat putinţa de-a ne întinde.

Am săvîrşi un păcat împotriva iubirii noastre de neam dacă nu am urma pilda aceasta a înaintaşilor. Ca să ni putem ajunge scopul să ţinem samă de următoarele regule:

a) Aceia dintre noi cari au putinţa, să ne silească a-şi da copiii la învăţătură, ca, şi dacă nu vor putea ajunge în slujbe înnalte, să fie cel puţin slujbaşi pe la curţile domnilor, de oare ce cîteva pilde ni arată foarte frumos de ce multe bune pot fi aceştia pentru a rări rîndurile Ungurilor şi a spori pe-ale noastre.

b) Romînii de rînd, iobagii, să-şi păstreze modestia lor rafinată, să se poarte cu supunere faţă de functionarii de la judeţ, dar mai ales faţă de slujbaşii diferitelor moşii domneşti, ba chiar şi cu băieţii de casă ai domnilor, să-şi ridice de departe căciula, să se apropie de ei cu ochii plecaţi, pentru că acestor mici tirani li place mult umilinţa aceasta şi-şi închipuiesc că sînt tot atîţia mici regi.

c) Voi, postind mult, vă puteţi lipsi de multe mîncări de dulce. Nu vă pară rău a face din ele mici daruri slujbaşilor de la curţile boiereşti. Aşa au făcut şi înaintaşii voştri, şi ele vă ajută foarte mult să vă împliniţi dorinţile. Orice cerere, chiar şi nemotivată, dacă e unsă cu astfel de daruri, ca cu o alifie binemirositoare, este bucuros ascultată şi ajunge la inimă; din potrivă şi cea mai îndreptăţită rugare, dacă o faci *uscată*, e plictisitoare şi urmăritoarea ei pare o ceartă. Aşa s'a născut proverbul vechiu: Oláh jobbagy zsiros konyha, magyar jobbagy, veszekedötársa (iobag romîn—bucătărie grasă; iobag ungur—tovarăş de ceartă). Ungurii nepostind, mănîncă tot dedulcele şi nu au cu ce unge roata. Abia ni putem închipui cît de mult contribuie lucrul acesta la întărirea noastră şi la slăbirea Ungurilor.

d) Păstraţi-vă caracterul vostru naţional liniştit, fiţi ascultători, nu vă pîrîţi uhul pe altul înnaintea niciunui slujbaş, neplăcerile dintre voi aranjaţi-le şi împăcaţi-le înnaintea alor voştri. Învăţaţi din pilda Ungurilor, cari, fiind vanitoşi, certăreţi, iuţi la minie, se ceartă, se pîrăsc înnaintea slujbaşilor şi înnaintea altora, îşi descopăr toate păcatele, făcîndu-se de rîs şi de batjocură. Veţi ajunge cu mult mai departe cu liniştea voastră şi, cu tăcerea voastră. Ţinînd samă de vechiul proverb: *tace şi*

www.dacoromanica.ro

face, veţi fi plăcuţi şi veţi avea nume bun alăturea de Ungurii urgisiţi.

e) Încă nu am văzut cas ca într'un sat curat românesc să se fi aşezat un Ungur, de altă parte sînt foarte rari satele străine în care să nu-şi fi pus piciorul Romîni de-ai noştri, şi, dacă şi l-au pus, să nu sporească. Faptul acesta ni da nădejde că naţia noastră asuprită se va ridica odată.

Iubite frate, nu fii nici în viitor leneş. Trebuie să muncim până ni sînt favorabile împrejurările şi până nu apucă Unguri orbi să vadă planurile noastre. Acum aproape în toate satele iobăgeşti ungureşti udvarbiráii (şefii servitorilor) sînt Romîni, cari de obiceiu sînt ochii şi urechile curţilor boiereşti, şi deci e bine să-i compromită pe Ungurii lărmuitori şi îngîmfaţi şi să-i înnalţe pe Romîni, şi astfel, pe încetul, ajute şi aici şi dincolo, în locul unui Ungur, un Romîn bun şi de omenie. Pentru asta nu-i de-ajuns o vorbă bună, ci micile daruri de pui sau ouă. Însă să nu vă pară rău nici de darurile mai mari, pe care trebuie să le faceţi slujbaşilor mai de frunte. Nu veţi avea nicio pagubă, numai să-i puteţi face să primească darurile; dacă le-au primit, aţi pus stăpînire pe ei: nu vor îndrăzni să vă mai zică nimic, ci vor fi siliţi să nu audă şi să nu vadă. Să fiţi băgători de samă ca pe timpul recrutărilor să nu trimiteţi la oaste Romîni, ci pe Ungurii netrebnici şi uşurateci şi pentru a o putea face asta să nu cruţaţi nici darurile mai mari.

Oh, iubitul mieu neam, ce nădejdi ni se deschid nouă! Cînd ne gîndim la iarna asta grea şi lungă, se pare că Nordul înghеţat, trimiţîndu-şi oştile puternice asupra ţerii noastre, a luat-o în stăpînire. Ce sentimente varsă împrejurarea asta în inimile noastre! Oare Domnul acela puternic al Nordului, ale cărui armate puternice luptă chiar acum ca să elibereze pe fraţii noştri din ţerile vecine de supt jugul păgînilor, nu-şi va îndrepta privirea milostivă asupra noastră, cari sîntem de-o lege şi o credinţă cu El şi cari gemem de atîta timp într'o robie şi mai grea?

II. Al doilea lucru, pe care trebuie să-l avem în vedere cînd vorbim de înnălţarea naţiei noastre este cultivarea limbii materne şi prin aceasta răspîndirea mai intensivă a ştiinţii.

Este adevărat că de cîţiva ani şi în privinţa aceasta neamul nostru a făcut progrese frumoase, pentru că din mila lui Dum-

www.dacoromanica.ro

nezeu avem cîţiva bărbaţi pricepuţi în toate ştiinţile, cunoscători ai limbilor străine şi avem şi cîteva şcoli bune, însă este ceva ce împiedecă tendinţele noastre spre progres, şi anume: de şi limba noastră este capabilă de cea mai mare cultivare, fiind înrudită cu limba greacă şi latină, cu italiana şi francesa modernă, şi astfel e potrivită pentru exprimarea îndrăzneaţă şi naturală a gîndurilor poetice, totuşi exprim cu durere că limba aceasta frumoasă a noastră a rămas în barbaria ei primitivă, necultivată, şi de aceia se răspîndesc aşa de anevoios ştiinţile în mijlocul nostru.

Aceasta nu se poate atribui numai leneviei noastre, ci şi împrejurărilor maştere. Dar nu desperăm văzînd piedecile care ni stau în cale, ci să aşteptăm vremea: *dacă o revoluţie nenorocită ne-a umilit, alta mai norocoasă ne poate înnălţa.* Noi să facem ce ni stă în putinţă, să ne silim să cîştigăm neamului nostru merite şi vază cît mai mare, cultivîndu-ni limba şi răspîndind ştiinţile.

Scopul acesta nobil şi măreţ ne-a îndemnat pe noi să înfiinţăm societatea aceasta cu numele *Societate pentru cultivarea limbei romîne.*

Care trebuie să fie preocupaţiile membrilor acestei societăţi? Societatea noastră, care e la începutul activităţii ei, nu le-a fixat încă amănunţit, dar după natura lucrului pot fi următoarele:

1. Fiind lucrul principal în cultivarea fiecării limbi răspîndirea ei, e necesar ca membrii societăţii să găsească mijloacele cele mai potrivite, observînd regulele de prudenţă amintite mai sus ale publicului românesc, pentru răspîndirea limbii noastre, ceia ce se şi întîmplă în deplină linişte cu ajutorul preoţimii. În privinţa aceasta îşi vor cîştiga mari merite înnaintea noastră slujbaşii cari pe Ungurii neastîmpăraţi de supt conducerea lor îi vor înlocui cu Romîni. Pe astfet de slujbaşi, de orice naţie şi stare ar fi, ca o dovadă a stimei noastre, îi alegem cu bucurie şi recunoştinţă membri onorari ai societăţii. Rugăm stăruitor pe preoţii noştri să comunice societăţii numele ăstorfel de slujbaşi.

2. Nimic nu dă limbii noastre mai multă glorie şi nimic nu-i face mai mare cinste decît faptul că derivă din vestitele limbi greacă şi latină şi e înrudită cu cultele limbi italiană şi francesă. De aceia or face mare serviciu limbii noastre acei conaţionali

www.dacoromanica.ro

meritoşi, cari cu puteri unite ar pregăti un dicţionar românesc în care

a) ar căuta şi dovedi originea cuvintelor româneşti de la limbile italiană şi francesă,

b) ar culege din limbile greacă şi latină sentinţele scurte şi expresive, maximele şi idiotismele folosite şi până acum,

c) ar încerca să ne familiariseze cu terminii tehnici, cari ni lipsesc nouă, luîndu-i din limbile înrudite. Încercările acestea şi altele la fei au contribuit foarte mult ca limba noastră să fie iubită de alţii, cari ar vedea că limba romînă e potrivită ca să devină o limbă generală, cum au fost în vechime limbile greacă şi latină, sau cum sînt azi limbile italiană şi francesă.

3. Ar creşte în măsură foarte mare prestigiul limbii noastre, dacă oameni pricepuţi ar aduna căutările frumoase, proverbele, sentinţele, parabolele frumoase, care sînt atît de specific româneşti şi de care avem mai multe decît alte naţii.

4. În principatele româneşti vecine limba noastră, bucurîndu-se de mai multă consideraţie, e mai cultivată. Ar fi foarte bine dacă ne-am folosi de împrejurarea aceasta spre binele nostru, căci cine ştie ce urmări fericite poate avea mintea aceasta.

5. Fiindcă poesia a contribuit în măsură atît de însemnată la cultivarea limbilor, conaţionalii noştri şi-ar cîştiga mari merite dacă şi-ar încerca talentul în diferitele genuri de poesie, dovedind cu pilde frumoase că limba românească e, dintre limbile europene, şi azi cea mai potrivită pentru versificaţie.

6. Precum a fost ţinută naţia noastră atîta timp în robie, tot astfel au voit să ţină în întuneric şi originea ei nobilă şi conştiinţa descendenţei sale de la Romani, de aceea şi-ar cîştiga mari merite care ar scrie istoria adevărată, autentică şi pragmatică a neamului nostru.

Acestea şi altele de felul acesta sînt tendinţele noastre, pe care cei îngîmfaţi le vor despreţui şi batjocuri, dar, la urmă cei mulţi li vor vedea roadele.

Secretariul Societăţii pentru cultivarea limbii romîne.

C. D.

Comunicat de **Zenovie Pîclişanu.**

www.dacoromanica.ro

Tudora, mama lui Mihai Viteazul

Pătraşcu-cel-Bun, tatăl lui Mihai Viteazul, a murit în Bucureşti la sfîrşitul aceluiaşi an[1] în care se născuse fiul său, chemat să scrie cu fulgerătoarea-i spadă una din cele mai strălucite pagini de glorie militară în istoria neamului nostru.

Creşterea lui Mihai a rămas deci, din vrîsta cea mai fragedă a copilăriei, numai în grija mamei sale Tudora, care s'a bucurat de sprijinul şi ocrotirea influentului său frate Iani Vistierul[2], om cu înnalte slujbe şi cu multă trecere la Poarta otomană. Fiind Vel Ban în Muntenia şi capuchehaie la Poartă, el a reuşit să asigure nepotului său Mihai Domnia Ţerii-Româneşti.

Tudor l-a obişnuit pe Mihai din pruncie cu cinstirea legii creştineşti şi a datinelor străbune. Ea a ştiut creşte din fiul său un mare Romîn şi un bun ortodox. Cînd Papa de la Roma a încercat, prin un trimis al său, să înduplece pe Mihai Viteazul a părăsi credinţa părinţilor săi şi a trece la Biserica romano-catolică, după mărturisirea unui scriitor contimporan din Ardeal, Mihai ar fi primit scrisoarea şi sfaturile Papei «strîmbînd din nas, rămînînd indignat că acesta cutează să atace şi defaime credinţa pe care o mărturiseşte el[3]». Totodată i-a răspuns Papei şi l-a sfătuit, din potrivă, ca, «părăsind rătăcirile italice, să se întoarcă dimpreună cu poporul creştin la adevărata comuniune a

[1] *24 Decembre 1557*, „non sine veneni dati suspicione"; *Chronologiae rerum Hungaricarum*, cartea II, c. I, la Mathias Bél: *Adparatus ad historiam Hungariae*, Pressburg 1735, p. 80.

[2] Un scriitor contemporan, Silesianul Baltazar Walter, care a scris despre isprăvile lui Mihai pe basa informaţiilor primite de la Logofătul Teodosie (1597), afirmă că acest unchiu al lui Mihai ar fi fost *Grec* („avunculus vel matris frater Graecus"). Ipotesa că Tudora ar fi fost descendentă din familia *Cantacuzino*, este înlăturată acum. „Iani nu poate fi un Cantacuzino"; cf. N. Iorga, *Familia lui Mihai Viteazul*, „*Convorbiri Literare*", 1902, p. 234 şi Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti 1919, p. XXIII.

[3] Cf. Ştefan Szamosközi, în *Monumenta Hung. Historica, Scriptores*, XXVIII, p. 75: „Fertur Michael nonnisi caperato naso litteras et monita Pontificis suscepisse; indignatus dogma religionis, quam ipse profiteretur, ab eo carpi et improbari. Itaque ad ea Pontifici rescripsisse, ac vicissim monuisse ut, reiectis italicis erroribus, ad veram communionem graecarum Ecclesiarum se populumque christianum reduceret: ita fore ut pestilens Turca e cervicibus orbis christiani propulsari possit".

www.dacoromanica.ro

Bisericilor greceşti, căci numai aşa va fi cu putinţă alungarea Turcului spurcat din spinarea creştinătăţii».

Această alipire neclintită a lui Mihai la Biserica şi credinţa strămună e a se mulţămi, fără îndoială, în mare parte creşterii îngrijite de care l-a împărtăşit evlavioasa şi buna sa maică: Tudora. Ea s'a învrednicit în curînd să vadă talentele mari ale fiului său şi să se minuneze de extraordinara lui destoinicie în conducerea ţerii şi a oştirilor, avînd atîtea prilejuri de a se bucura de strălucitele lui biruinţe. Inima ei de mamă nu a fost însă cruţată, la adînci bătrîneţe, nici de sabia durerii, care o sfăşie cumplit în clipa cînd i-a sosit din Ardeal vestea despre înfiorătoarea cădere a «drag fiului său» Mihai, pe cîmpia Turzii.

La bătrîneţe, Tudora întrase în cinul monahal, luîndu-şi în călugărie numele *Teofana*. Acelaşi scriitor ardelean ni spune că Mihai Viteazul, înnainte de a pleca să cuprindă Ardealul, s'a îngrijit de bătrîna sa maică, adăpostind-o *în mănăstirea Cozia*. De aici a putut să urmărească maica Teofana — cu sufletul îndoit între speranţe mari şi temeri chinuitoare — soarta schimbăcioasă a fiului său. Aici a primit vestea despre resultatul îmbucurător al luptei de la Şelimbăr, despre întrarea lui Mihai în capitala Ardealului, despre întrunirea celei d'întăiu diete ardeleneşti supt conducerea lui la Alba-Iulia (20 Novembre 1599) şi despre fulgerătoarea cucerire a Moldovei în vara anului 1600.

Soliile care aduceau vestea îmbucurătoare despre strălucitele biruinţe şi isprăvi ale lui Mihai vor fi găsit pe cuvioasa maică Teofana în liniştea şi evlavia chiliei sale adese ori adîncită cu totul în cetania acestor mult grăitoare cuvinte din *Paraclisul Prea-sfintei Născătoare de Dumnezeu*: «O, prea luminate nor, maica lui Dumnezeu, pe cei ce luptă cu noi surpă-i cu dreapta ta cea stăpînitoare şi atotputernică —, şi pe cei asupriţi îi mîntuieşte!»

Tot aici a primit şi vestea despre dureroasa înfrîngere de la Mirislău şi zguduirea, care venia ca un trăsnet din senin, despre năprasnicul sfîrşit de la Turda.

Acelaşi scritor ardelean spune că, după expediţia lui Mihai în Transilvania, Tudora a mai trăit timp de cinci ani, apoi în aceiaşi mănăstire «a schimbat viaţa cu moartea [1]».

[1] *Ibid.*, p. 306: „Matrem Theodoram, provectae aetatis foeminam, quo valetudini eius Michaël consuleret, in coenobio sacerdotum Kozia dicto

www.dacoromanica.ro

Înnainte de a închide ochii pe veci, maica Teofana e cercetată în mănăstirea Cozia de nora sa, Doamna Stanca, dimpreună cu nepotul său Nicolae Pătraşcu şi cu nepoată-sa Florica. Această mişcătoare şi duioasă întîlnire a rămas eternisată într'un act românesc scris de «călugăraşul Gavriil». Aici se pot ceti următoarele rînduri, care zugrăvesc în mod plastic starea sufletească a mamei, soţiei, fiului şi fiicei lui Mihai, după ce căzu frumosul lui cap în ţărînă, neprilejindu-se «sabia lui cea ageră în mîna lui cea viteză»:

«Eu, roaba Domnului Isus Hristos, călugăriţa Teofana, muma răposatului Mihail Voevod din Ţara-Românească, vieţuit-am viaţa acestei lumi deşerte... şi am petrecut lumeaşte destul în tot chipul în viaţa mea, pănă ajunseiu şi la neputinţa bătrîneţelor mele şi la slăbiciunea mea în sfînta mănăstire Cozia, la lăcuita Sfintei Troiţe şi la răpaosul răposatului Mircea Voevod. Şi trăiiu de ajuns de luaiu şi sfîntul cin călugăresc, drept plîngerea păcatelor mele. *Aciiaş mă ajunse şi vestea de săvîrşirea zilelor drag fiului meu Mihail Voivod* şi de sărăcia Doamnă-sa şi a coconilor domniei lui prin ţările străine. *Fuiu de plîngere şi de suspine ziua şi noaptea.*

«După aceia, cu vrearia şi cu ajutoriul Domnului din ceriu şi cu rugăciunea cinstiţilor părinţi în zi şi noapte şi plîngerea mea şi suspinele sărăciei lor din ţările străine doară Sfinţia Lui din înaltul ceriului au auzit şi s'au milostivit de i-au scos din ţările străine în ţara de moştenie, şi mai vîrtos au cugetat la sfînta mănăstire Cozia pentru *bătrîna şi jalnica lor maică.* Şi, dacă se adunară unii cu alţii, *mare plîngere şi suspin fu între ei* de jalea fiiu-său Mihail Voevod şi pentru patima lor ce au păţit prin ţările străine, — Doamna Stanca şi fiiu-său Ion Nicolae Voevod şi fie-sa Doamna Florica[1]. Fu după aceia întrebare în-

quod cis Arges ad adversas Carpati radices sita est, dum se haec belli tempestas frangat, tuto in loco deposuit. Ea, variabilem filii fortunam secundosque iuxta atque adversos eius casus ac ad extremum et iam tristem interitum animis et sensibus contemplata, *quinto tandem ab hac expeditione anno eodem in coenobio vitam cum morte mutavit.* Deci moartea Teofanei — după acest scriitor de obiceiu bine informat — trebuie pusă la *1604.*

[1] Florica se măritase, încă fiind tatăl ei în viaţă (la 1600), cu Preda Postelnicul, fiul lui Papa Logofătul din Greci; cf. St. Nicolaescu, *Portrete istorice, Domniţa Florica*, Bucureşti 1912, p. 5 şi *Proiectul de căsă-*

www.dacoromanica.ro

tru ele, cine cum au petrecut? Grăi Doamna Stanca: *Cum am păţit noi, maică, să nu paţă nime din ruda noastră, dară Molitva Ta, maică, cum ai petrecut?* Maica zise: *Cu mult foc de moartea fiiu-mieu şi de jalea domniilor voastre*, iar de cătră svînta mănăstire am har dragului Domn din cer şi mulţămesc părinţilor din sfînta mănăstire c'am avut pace, răpaus şi căutare de Molitvele Lor la nevoia mea... Zise maica Teofana: Pentru aceia, fetele mele, am făgăduit sfintei mănăstiri două sate din Romanaţi: *Frăsinetul şi Studeniţa, pentru sufletul răposatului Mihail Voevod* şi pentru sănătatea fiiu-său Nicolai Voevod şi pentru pomeana noastră şi a tot neamul nostru, să fie pomeniţi la toate sfintele pomelnici şi la dumnezeiasca liturghie în vecie, pentru pomană. Domnialor ziseră: Noi bucuroase, cum ţi le-au dat răposatul Mihail Voivod, volnică eşti; fie date şi de noi şi de Nicola Voevod şi de tot neamul nostru în vecie pentru pomeană» [1].

La adînci bătrîneţe s'a stins din viaţă maica Teofana, după ce, în felul acesta, prin o frumoasă danie creştinească, s'a îngrijit ca veşnica pomenire a eroului Mihail Voevod, a ei şi a întreg neamului său necontenită să fie în altarul mănăstirii Cozia, «la răpaosul răposatului Mircea Voevod». Ea a fost înmormîntată în tinda mănăstirii Cozia, unde nepoţii ei Nicolae şi Florica (Stanca nu mai era în viaţă, murise la 1603) i-au aşezat mai

---

torie al Împăratului Rudolf cu Domniţa Florica, fiica lui Mihai Viteazul de C. Kogălniceanu, care combate afirmaţiunea lui Nicolaescu că Împăratul Rudolf ar fi cerut mîna Domniţei Florica şi „legătura fericită s'ar fi încheiat atunci, dacă intrigile ungureşti n'ar fi venit să curme înfăptuirea acestei nunţi împărăteşti". Cf. *Arhiva Genealogică*, an. I, p. 161—3. Nicolae Pătraşcu s'a însurat cu Ancuţa, fiica lui Radu Şerban, avînd cu ea doi fii. Gavrilaş-Vodă († 1622) şi Mihail-Vodă († 1656) şi două fiice: Ilinca, măritată cu Eustatie Vistierul Leurdeanul şi Ancuţa, măritată cu Constantin Postelnicul (Nicolaescu, *l. c.*). Nicolae Pătraşcu a murit în pribegie (1627), ca şi socrul său Radu Şerban, care a fost înmormîntat în biserica Sf. Ştefan din Viena („der Radul Waida in Skt. Stephans Kirche, und der Petrasko... nach Raab, in die razische Kirche begraben worden"; Krauss, *Siebenbürgische Chronik*, I, p. 195). Rămăşiţele trupeşti ale tatălui şi soţului său le-a transportat mai tărziu Ancuţa în Ţara-Românească, fără a se gîndi „quod terra ubique sit benedicta" (*ibid.*, p. 196).

[1] Al. Papiu Ilarianu, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, I pp. 338—90 (= Onciul, în *Convorbiri literare*, XXXV, pp. 716-8).

www.dacoromanica.ro

târziu o frumoasă piatră sepulcrală cu următoarea inscripție românească: «† Răposat-au roaba lui Dumnezeu călugărița Teofana, muma răposatului Mihail Voivod; și fie-sa Doamna Florica și fiiu-său Nicolae Voivod a nevoit și a scris în zilele lui Io Radu Voivod, leat 7114 (1606) [1].»

I. Lupaș.

Constantin-Vodă Ipsilanti și revoluția sîrbească

— Comunicație la Academia Română —

Se știe de mult marele rol pe care l-a jucat față de revoluția care a scos pe Sîrbi dintr'o veche robie Fanariotul Constantin Ipsilanti, care, prieten cu Rușii și, servind interesele lor, ajunsese a avea, în războiul de la 1806-12, amîndouă Principatele, ca adevărat rege al Daciei, și ar fi voit ca provincia sîrbească să devie, mulțămită acelorași Ruși, tot un «Hospodarat», pe sama lui, ca să-și poată adăugi un tuiu mai mult pe lîngă vechile semne ale demnității sale înnainte de invasia rusească.

Acte emanate de la el însuși n'aveam însă până acum. Cercetările făcute de un cunoscut polemist balcanic, d. Sp. Gopcevic, pentru lucrarea sa mai nouă, *Russland und Serbien, 1804-1915, nach Urkunden der Geheimarchive von Petersburg und Paris und des Wiener Archivs*, în Arhivele din Petrograd au scos la iveală rapoarte de-ale lui Ipsilanti. Ele au fost publicate în cartea pomenită [2], și presintarea lor în resumat ni se pare de nevoie, cu explicațiile necesare.

Încă din 1805, la adunarea de la Ostrujnița, soli ai ambilor Domni romîni asistară ca mijlocitori între răsculați și Turcii din Belgrad, stabilind, împreună cu aceștia, autonomie cu tribut, dar și cu introducere de trupe sîrbești în cetăți și cu o despăgubire de două milioane de piaștri în favoarea Sîrbilor. Moruzi,

[1] Al. Papiu, *l. c.*, p. 396.
[2] P. 88 și urm.

www.dacoromanica.ro

Domnul moldovenesc, interveni la Poartă pentru a se întoarce lucrurile la starea din vremile patriarhale ale lui Hagi-Mustafa-Paşa [1].

La 31 Ianuar 180 , Ipsilanti, care ţinuse necontenit în curent pe Luca Kiriko, un Grec, consul al Rusiei la Bucureşti, se îndreptă acum spre Adam Czartoryski, ministrul şi prietenul lui Alexandru I-iu, pentru a-i anunţa faptele nouă din lupta Sîrbilor, cari au luat Insula Porecl, dar comandantul de acolo a cerut ajutorul lui Terşenicoglu, şi Pasvantoglu din Vidin strînge o trupă de 3.000 de oameni. «Poarta, din partea ei, a orînduit ca Bosnia şi Albania să se puie în mişcare contra *vitejilor şi mărinimoşilor Sîrbi*. Astfel văd eu că *se ridică împotriva lor o adevărată cruciată. Dacă ar fi biruiţi Sîrbii, ar urmă nimicirea tuturor creştinilor din Turcia, fie prin stîrpire, fie prin violenţe nouă. O altă urmare ar fi că puterea şi sila ar ajunge în mînile rebelilor mohammedani, cari nu se deosebesc tocmai prin măsură. A treia urmare ar fi pustiirea Ţerii-Româneşti şi a Moldovei, şi, pănă ce ar sosi armele ruseşti pentru ca să apere aceste provincii, oştile Maiestăţii Sale Împărăteşti n'ar mai întîlni decît oase şi ruine.*»

Din parte-i, el «priveşte, ascultă şi dă ştire». Cunoaşte ideile şi planurile Francesilor, cari, socotind sfîrşită influenţa Rusiei în Orient, se gîndesc poate ca din Veneţia să organiseze o expediţie în Turcia, unde-şi au prietenii ascunşi, printre nemulţămiţi şi printre numeroşii rebeli contra Porţii. O nouă dinastie se va aşeza la Constantinopol înnainte de a se putea pune în mişcare Puterea ortodoxă, apărătoare a tratatelor. E adevărat că partidul rusesc arată ce mare e puterea Ţarului, care sprijine Austria şi Prusia învinse — la Austerlitz, afară de Ruşi, nu era decît «o turmă de Nemţi cari nu voiau să se bată» — şi urmează faţă de coreligionarii săi o politică de onestitate. Făcîndu-se a vorbi în numele acestora, Ipsilanti spune că s'ar putea, la un moment dat, ca Rusia să-şi piardă răbdarea «de a vedea loaialitatea ei astfel răsplătită de Turcia», ca «s'o şteargă de pe harta Europei şi să libereze de dînsa cea mai frumoasă parte a lumii şi nenorocitul popor, care de atîtea veacuri suspină supt grozavele cruzimi turceşti».

[1] P. 30.

www.dacoromanica.ro

Cîteva zile mai tărziu, la 15/27 Februar, Ipsilanti rectifică vestea evacuării Belgradului, de şi cîrjaliii vor fi în curînd siliţi să plece de acolo; s'ar fi dat o luptă la Şabaţ, în care Cara-Gheorghe ar fi fost rănit; Negotinul ar fi fost luat de Sîrbi, Cladova asediată; Pasvantoglu ar fi decapitat pe Vlădica de Vidin, Calinic, ar fi spînzurat pe vicariul lui şi ar fi aruncat în temniţă pe toţi oamenii episcopului pentru a-i ucide după ce-i va fi prădat.

Şi încă odata Ipsilanti arată, nu numai interes personal, egoist, pentru causa sîrbească, ci o sinceră şi profundă simpatie pentru acest popor vrednic. „*Cei cari se roagă pentru Sîrbi şi pentru causa lor, văd cu mare mulţămire cum aceşti oameni viteji se întind şi biruie, şi ei trag nădejde că vor fi întăriţi de toţi creştinii din Ţinuturile pe care le cuceresc şi de care se apropie şi că astfel crucea desvelită împotriva semilunii va liberà crucea de stăpînirea semilunii*".

Şi mai departe: „*Doresc acest resultat mai mult ca oricare*, şi, chiar dacă s'ar zăbovi un an pentru mai multă siguranţă, *aş dori numai atît: ca Sîrbii să capete Belgradul, pentru ca din ţara lor îmbucătită, dar în apărare aproape imposibilă de cucerit, să facă o vatră de putere şi de muncă, pentru ca să poată afla într'un singur adăpost o statornică neatîrnare*, cu perspectiva unei ulterioare realisări a marilor lor planuri. Dar, *dacă n'ar fi sprijiniţi energic* (Ipsilanti subliniază), mă tem că fanatismul islamitic va ridica astfel de puteri contra lor, încît vor fi striviţi, ca şi ceilalţi creştini, cari au fost împrăştiaţi pentru că n'aveau nici plan de războiu, nici magazine, nici arsenale, nici artilerie, nici puncte de adunare şi de sprijin, fără care adunarea puterilor într'un singur loc e cu neputinţă."

A treia scrisoare e din 27 Februar (11 Mart). Se arată că Pasvantoglu n'a încheiat pace cu creştinii, că Francesii debarcă în Dalmaţia. Ordinul de concentrare contra Sîrbilor al Paşilor de Rumelia şi Bosnia n'a fost executat de Turcii dunăreni, Terşenicoglu gonind, pur şi simplu, pe solii Porţii. Dar ei se gătesc a năvăli în Ţara-Românească. Turcii i-au cerut lui Ipsilanti, pentru a-l desarma, cele patru tunuri ce fuseseră date mai înnainte, contra lui Pasvantoglu, predecesorului său, Moruzi: el «are însă puternice motive» ca să nu dea tunurile, şi a trimes o scusă oarecare; altfel, i s'ar cere şi puştile!

www.dacoromanica.ro

La 4/16 Mart, Domnul muntean arată cum Pasvantoglu a confiscat averea şi a prins rudele cnezului din Craina românească, pentru că acesta, temîndu-se să nu fie ucis, fugise la Turci. Cnezul «avea o cumnată, care era măritată cu un boier din Oltenia, în părţile Craiovei». Deci Paşa din Vidin a cerut de la Caimacamul oltean pe cei doi soţi şi, cu toată opunerea Domnului, boieri din Oltenia îi şi dau de frică. Nemulţămit cu atîta, Pasvantoglu a trimes un ofiţer cu treizeci de oameni ca să ceară două mii de pungi, pe care cnezul le-ar fi încredinţat cumnatei, căci altfel va prăda ţara. Ipsilanti crede că totul e pus la cale „din parte străină", şi se gîndeşte probabil la politica francesă în Balcani.

Fără a pomeni această cerere, el, Domnul, a protestat la afacerea celor doi prisonieri, arătînd că se împrăştie, de frică, locuitorii şi că va păgubi însuşi, ca unul ce se aprovisionează de aici. Şi el întrebă pe Czartoryski: «Trebuie să acopăr lucrul şi să-l tot zăbovesc sau să las furtuna a se deslănţui *pentru a îndreptăţi luarea paşilor hotărîtori?*... Am pus soarta mea în mînile Alteţei Voastre.»

La 3/15 April ştirea trimeasă de Ipsilanti e ocupaţia rusească la Bocche di Cattaro, ceia ce a influenţat puternic spiritele în ţară. Astfel Dalmatinii şi Muntenegrenii se vor îndrepta din nou, exclusiv, spre Ruşi, şi Sîrbii vor prinde curaj. El nu poate crede în zvonul că Rusia s'a învoit cu o întrare a Francesilor în Dalmaţia. Un întreg proiect de organisare a creştinilor balcanici pentru casul doritului războiu ruso-turc urmează, dar el nu e reprodus ori analisat în lucrarea de care ne ocupăm. Pentru Sîrbi el se rosteşte aşa: *„Sîrbilor trebuie să li se trimeată cele de nevoie pentru războiu, arme, tunuri bani, şi ofiţeri inteligenţi, cari ar fi în stare să li organiseze oastea şi să li conducă operaţiile. Aceşti ostaşi ar avea să lucreze numai după instrucţiile generalului Michelson.* Apoi să se dea toată echiparea de războiu pentru 20.000 de oameni, cari s'ar ridica din Ţara-Românească în calitate de oaste naţională şi ai căror ofiţeri ar fi exclusiv Ruşi." Ceia ce, războiul nefiind declarat, a fost răspins la Petersburg. Cît priveşte oastea noastră, să fie „voluntari cu armele lor".

În sfîrşit Ipsilant trimete un interesant raport despre convorbirea lui cu generalul Sébastiani, care în acel moment trecea pe la noi. Întrebat dacă a sprijinit pe Sîrbi şi i-a pus în legă-

www.dacoromanica.ro

tură cu Ruşii, căpătîndu-li 17.000 de puşti, dintre care 6.000 pe calea Corfù, el a protestat că n'ar fi putut strecura transportul pe singura cale posibilă, pe Dunăre, supt ochii Turcilor şi Austriecilor; armele cu însemnarea Tula sînt fabricate de fapt în Ungaria. Sébastiani-i cerea să stăruie pentru totala supunere a Sîrbilor, şi el o declara imposibilă în stadiul actual al mişcării. Obiectîndu-i-se că nu se stă de vorbă cu rebelii, Ipsilanti aminti pactarea Republicei cu Vendea. Dacă e vorba numai de o adevărată asigurare a vieţii şi desvoltării lor, aşa voiesc de altfel şi Sîrbii. Sébastiani ameninţînd cu intervenţia militară francesă contra Sîrbilor, Domnul muntean primi să intervie, dar numai cu mandat expres de la Poartă. «Foarte bine, şi puteţi conta pe dînsul. Dar, dacă Sîrbii nu s'ar supune, trebuie să colaborezi la supunerea lor. — Domnule ambasador, pentru aceasta mi-ar trebui înnainte de toate o armată, care nu-mi stă la dispoziţie, pentru că Ţara-Românească n'are niciuna.»

Şi el doria să o aibă. Mai tărziu a şi făcut-o. Nu se poate spune cît a crescut prin aceasta conştiinţa de sine a poporului românesc. În aceste împrejurări doar, răscoala sîrbească şi «armata naţională» a lui Ipsilanti, soţul unei fete din neamul lui Ienăchiţă Văcărescu, s'a format sufletul lui Tudor.

Încă un motiv pentru a revisui deci judecăţile despre «epoca Fanarioţilor».

N. IORGA.

Donaţiile româneşti pentru mănăstirile din Marea de Marmară

Întinderea operei de milostenie a Domnilor romîni în Orientul ortodox nu poate fi încă apreciată pe deplin, de şi într'un memoriu cetit la Academia Romînă am fixat cea mai mare parte din lăcaşurile sfinte care se întreţineau din banul nostru.

Necontenit se află noi întregiri la această listă de măriniмoase binefaceri.

Astfel găsesc în revista sîrbească *Starinar* din 1894 (pp. 83-5) hrisovul, din Iaşi, 12 August 7158 (1650), al lui Vasile Lupu

www.dacoromanica.ro

pentru mănăstirea sîrbească Lepavina, «în ţara Bitaniei, în colţul ţerii croăţeşti». I se acordă 5.000 de aspri pe an ca «obroc» şi 500 călugărului care va veni să ridice suma [1].

Iar astăzi d. C. Cociaş poate oferi Academiei în numele comitetului fondului cultural I. C. Brătianu o serie de acte patriarhale greceşti cu privire la mănăstirile din insulele Proti şi Chalki în Marea-de-Marmară, alături de care, de la Şerban Cantacuzino până la Alexandru Ipsilanti, stau actele de danie, pe care le resumăm mai jos, ale Domnilor munteni.

1702, 26 Mart.

Constantin Brîncoveanu. «Cia care au adus den nefiinţă în fire ceale văzute şi ceale nevăzute Troiţa cea fără începutŭ, carea într'o unire iaste închinată în Tatăl şi în Fiiulŭ şi în Duhulŭ Sfînt slăvită fiinţă, fără numărŭ, lumină neajunsă, puteare necuprinsă, noianŭ al bunătăţii, care, puindu leage lui Moisi, poruncitu-se-au să facă cortu în carele să-şi ducă rugăminte şi rugă cătră plăcearea cea bună a Sfinţiei lui, iară în trupeasca socotinţă au zis celorŭ care vorŭ pune nevoinţă la sfintele bisearici: cei ce mă vorŭ proslăvi îi voi slăvi, şi iară zicăndu cu acelŭ fericitu glasŭ de bucurie: Veniţi toţi ceia ce v'aţi ostenitu şi îngreuiaţi sănteţi, că odihnă vă voiu face, cari unii cu milostenii şi cu îndurări, iarŭ alţii cu rugăciuni şi cu bdenii şi cu posturi a să pocăi şi a să lepăda de păcate, pentru care a lorŭ osărdie arătăndu o seamă cu rădicări, unii cu înpodobiri, iarŭ alţii cu mile stătătoare, spre folosulŭ şi ajutorulŭ sfintelor şi dumnezeeştilor bisearici, atătŭ şi alţii încă munci au răbdatu ca cu Domnulŭ şi Dumnezeulŭ nostru Is. Hs. să înpărăţească. De care şi eu, robulŭ stăpănului mieu Is. Hs., credincosu şi bunu creştinu şi de Dumnezeu iubitorŭ Io Costandinu Băsărabŭ Voevodŭ, Domnu cu mila lui

[1] Marturi: Varlaam Mitropolitul, Anastasie episcop de Roman, Teofan de Rădăuţi, Ghedeon de Huşi, Ghica Vel Vornic de Ţara-de-jos, Toma de Ţara-de-sus, Gavriil Hatman, Costantin Nebojatco şi Ionaşcu pircălabi de Hotin, Ştefan Boul, Eftimie Boţul de Neamţ, Constantin Cantacuzino de Roman, Andronic Vel Postelnic, Gheorghe Ştefan Vel Spătar, Gheorghe Vel Ceaşnic, Iorgachi Cantacuzino Vel Vistier, Andronic Vel Stolnic, Andreiaş Racoviţă Vel Comis, Toderaşco Ianovici Vel Logofăt. — Scrie Dumitraşco.

www.dacoromanica.ro

Dumnezeu stăpânindu toată Țara-Rumânească, dentru totu neamulŭ *(sic)* gândulŭ amŭ voitu cu curată şi luminoasă inima Domnii Noastre ca să proslăvescu pre Dumnezeu cel ce m'au proslăvitu şi pre Scaunulŭ stremoşilorŭ Domniei Noastre cu mărire m'au înnălțatu, şi, aducându-ne aminte că mulți pământeani au căştigatu ceale bune cereşti, precumŭ şi dumnezeiasca Scriptură, mărturisindu, zicându: fieştecare să facă negustorie până iaste târgu; dreptu aceaia şi noi a ne numi ctitori noi datori ne făgăduimu spre sfânta şi dumnezeiasca bisearică ce să numeaşte Halchi, care iaste în ostrovulŭ Mării, lângă marea şi lăudata cetate a Țarigradului, unde să cinstea[şte] şi sfântul hramŭ şi să prăznuiaşte Adormirea preacinstitii şi a lumii Împărătească şi de Dumnezeŭ născătoare, pururea fecioară Mariia, carea şi îngropare a preasfinților orilorŭ a toată lumea părinților patriiarşi acolò, la ačastă sfântă bisearică iaste.» Vor lua la «Sântă măriia cea mare» —, 1000 bani pentru călugări. Total 7.000 de taleri.

Marturi: Cornea Brăiloiul V. Ban, Stroe Leurdeanulŭ V. Vor., Diicui Rudeanul V. Log., Mihai Cantacuzino V. Clucear, Şerban V. Vist., Vergo Vel Clucer, Dumitraşco Caramalăul V. Post., Şerban Cantacuzino V. Pah., Radulŭ Izvoranulŭ V. Stol., Bunea Grădişteanulŭ V. Com, Toma Cantacuzino V. Slug., Costandin Corbeanul V. Pit., Ştefan Cantacuzino, vt. Log. Scrie «Isar logofeţelul denŭ Bucureşti».

1719, 23 Ianuar.

Ioan Voevod, pentru «sfînta mănăstire ce să numeşte Halchi de la ostrovulŭ Mării ce iaste aproape lângă marea şi lăudata cetate a Țarigradului», a Maicii Domnului, «la care mănăstire şi îngroparea a preasfinților orilorŭ a toată lumea părinților orilorŭ Patriarşi acolò la acastă mănăstire le iaste». Se dau 145 taleri pe an şi cei ce vin, $7\frac{1}{2}$. Sînt acte de la Şerban şi Brîncoveanu şi de la Ştefan Cantacuzino şi Nicolae-Vodă. Boieri: Şerban Hierăscul V. Ban, Matei Fălcoianulŭ V. Vor., Pană Negoesculŭ V. Log., Iordachie Creţulesculŭ V. Spat., Grigorie V. Vist., Manolache V. Cluc., Ianachie Stama V. Post., Neculae Rusetu V. Pah., Constandinu Văcăresculŭ 2 Log. Scrie «Lefterie Logofeţelulŭ săn Isarŭ». Monograma în cadru aurit cu fond negru şi litere de argint. Splendidă iniţială.

www.dacoromanica.ro

1766, 5 April.

Scarlat Grigorie Ghica, către mănăstirea Proti «de lângă Ţarigradŭ», pentru «banii vinăriculuĭ de la Cămara Domniei Meale, pe anŭ tl. 150», şi 1 ban celor ce vor veni să-l iea. Avuse acest dar din întâia Domnie, — 100 de lei, 50 fiind adauşi de Constantin Mavrocordat. Marturi : fiii Alexandru, Mihai, Nicolae, Grigoraşco, Iancul, Iordachie, Dumitraşco ; boieri: Toma Creţulescul V. Ban, Dumitraşco Racoviţă V. Vor. al Ţerii-de-sus, Radul Văcărescul V. Vor. al Ţerii-de-jos, Nicolae Dudescul Vel Log., Manolache Manulŭ V. Spatharŭ, Mihai Cantacuzinò V. Vist., Ianachie Hrisoculeul V. Post., Pană Filipescul V. Cliucear, Ianachie Văcărescul V. Pah., Iordachie Carageà Stol., — V. Com., Radulŭ Gulianò V. Pitar. Scrie «popa Florea dascălulŭ slovenescu de la şcoala Domniei Meale cea slovenească ot Steai. Gheorghie celŭ Vechiŭ».

1778, 9 Februar.

Alexandru Ioan Ipsilant. «Milosteniile şi toate facerile de bine peste toată vreamea şi în totŭ locŭlŭ sîntŭ priimite ca o mireazmă cu bunŭ mirosŭ duhovnicescŭ înnaintea prea-înnaltului Dumnezeu, iarŭ milosteniia şi facerea de bine ce săvîrşaşte neştine la sfintele lui Dumnezeu lăcaşuri (unde neîncetatŭ să proslăveaşte numele său şi de unde toţi aşteaptă ajutoriulŭ) cu atăta sîntŭ mai priimite, cătŭ şi dumnezeeştile adunări înŭ sfînta bisearică să roagă pentru ei, zicîndŭ : Sfinţeaşte, Doamne, pre cei ce iubescŭ podoaba casei tale şi-i proslăveaşte cu dumnezeiască putearea ta.» Pentru mănăstirea «Proti de lîngă Ţarigradŭ». Dă vinăriciu din Dealul Şcheilor: «dinŭ cinci bani de vadră căte unŭ banŭ, iarŭ ceilalţi patru bani săntŭ doi ai mănăstirii Sfinţilorŭ Apostoli dinŭ Bucureşti şi doi ai mănăstirii Grigoriu de la Sta Gora, oînduiţi cu osebite hrisoavele Domniei Mele». — Marturi: fiii Costandin şi Dumitraşco, Nicolae Dudescu Vel Ban, Pană Filipescu Vel Dvornic de Ţara-de-sus, Ştefan Prăşcoveanu Vel Dvornic de Ţara-de-jos, Manolache Brancoveanu Vel Log. de Ţara-de-sus, Scarlat Greceanu Vel. Log. de Ţara-de-jos, Alexandru Mano Vel Spat., Dumitraşco Racoviţă Vel Vist., Costache Ralet Vel Post., Ioan Vel Stol., Costandin Creţulescu Vel Comis, Ioan Caramalău Vel Slug., Costandin Neculescu Vel Pit. Scrie «Costandin dasc. slov. ot şcoala gspdnŭ de la Sf. Gheorghie Vechiŭ».

www.dacoromanica.ro

1787, August.

Alexandru Ioan Ipsilant. Pentru mănăstirea Aron-Vodă, metoh al Halchii. E «la cea de istov pustiire». Şi Halchi e plină de datorii. Dă o parà «de totŭ carulŭ ce să va încărca cu sare, atătŭ dinŭ măgla dinŭ chelării de la Ocna gospodŭ şi denŭ Tărgulŭ Ocnii, cătŭ şi de la Viişoara, de lângă Ocnă». «Să-lŭ dè numai cărăuşii de ţară sau străini cari îşi voiŭ încărca cărele cu sare, ori domniască, sau mănăstiriască, boeriască ori neguţitoriască sau ori a cui arŭ fi.» Cămăraşii de ocnă şi ispravnicii să nu se amestece. Iscălitura, pecete cu chinovar.

Între aceste acte este şi o donaţie:

7234. Costandin Nicolae Voevod. Întărire «jupăneasei Zmaragdei, fiicei dumisale Petrachi doftorului Dipastea[1] şi jupăneasă lui Iordache vătafulŭ Merişanulŭ», pentru nişte case date «zeastre şi moştenire pentru dreapta şi credincoasa slujbă ce au arătatŭ Domnii Meale şi ţărăi, atătŭ Barbulŭ Merişanulŭ Velŭ Vornicŭ, cătŭ şi dumnealui Petrachi doftorulŭ Dipastea».

Boierii arată că slujba lui Merişanul a fost la Nicolae-Vodă. Iordache era «copilŭ fără de vărstă». Îl căsătoreşte Domnul. Depasta, «fiindŭ vechiu şi credincosŭ alŭ Mării Sale, mai alesŭ aflându-să şi cu grea şi osărdnică slujbă care iaste spre folosulŭ patriei noastre, fiind oranduitŭ la spitaluriie de la mănăstirea Colţii, unde nu puţină osteneală luându cu bolnavii săraci ce să află acolò, mergându totdeauna pentru căutarea loiŭ». Sînt „casele ce era făcute cu cheltuiala domnească pentru musafiri în mah. —, fiindŭ şi locului domnescŭ şi casele domneşti..., ca unŭ odorŭ şi zeastre părintească" Semnează: Grigorie Grečanu Vel Banŭ, Costandin Dudesculŭ Vornicŭ, A. V[l]as. Vist., Barbu Văc. Velŭ Logft., Dim. (?) Velŭ Pah., Cost. Brânc., Velŭ Cluceru, Ἰωάννης Σοῦτζος M. Παχ., Rd. Ct. Velŭ Stol., St. Văcă[rescu] Velu Căminar, Iordache Cantacuzino Velŭ Serd., Ştefanŭ Velŭ Med., Gheorghie Velŭ Slug., P. Vel. Pit.

---

[1] V. *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, I, p. 445, 461 şi urm.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE

Septemvrie 21 de zile, anul 7219 [1711], Joi, la un ceas din noapte, în ziua ce se proslăveşte fericitul apostol Condrat, la Tîrgovişte fiind, sau născut cocoana Smărăndiţa, fica prea-fericitului Radului Cantacuzino Vel Spăt. Iară, cînd era cursul anilor 7237, Mai 9, în ziua Sfeta Troiţă, Duminecă, s'au măritat după prea-luminatul Costandin beizadeà, fiul Domnului nostru Io Niculae Alexandru Voevod, luînd tot neamul dumniaei pentru dumniaei multă bucurie. Iară la 6 Iulie 7237, Duminecă, la 11 ciasuri din zi, au reposat din pricina boalei ce-i zic oftica, lăsînd la tot neamul dumniaei multă şi nespusă jale şi tînguire, şi Marţi, 8 Iulie, s'au astrucat în groapa prea-fericitului tatălui dumniaei la mănăstire la Cotroceni, cu multă pompă şi mare cinste, ca pe o Doamnă ce era.

Dumnezeu să o ierte; i am scris eu Dumitru Creţeanul, sluga dumnialor. (D. P. în *Ţara-de-sus*, no. 1.)

* * *

Izvodul di zăstri ce dau fiicii mele Ralù cu blagoslovenie şi sănătati. Din anul 1840, Mai 26.

1 icoană Maica Domnului fericată în argint, 1 candelă tij de argint, 4 ineli cu diamant, 1 părechi cercei cu diamant, 1 părechi cercei cu mărgean, 1 fermual, 2 brăţele de aur, 1 pereche de cercei cu coletul lor de aur, 1 alesidă de aur, 12 linguri, 12 cuţite, 12 furculiţe, 12 linguriţe, 1 lingură mare, un paneraş lucrat în ajur, 1 ladă mare, 6 tingiri de aramă, 2 tablale de Lipţca, 6 sfeşnice, 1 lighean, 1 ibric de alamă, un salop de atlas, 1 salop de purtat, 1 salop blănit, 7 rochi mătăsării, 1 rochie de dibet, 8 strai de cit, 2 măsuţi di cărţi, 3 tacîmuri de masă, pînză de fabrică, 4 tacîmuri pînză de casă, 24 bucăţi cămeşi şi fuste, 4 bucăţi scorţuri, 2 scrinuri, 2 salteli, 2 oglealuri, 3 rînduri prostiri, 8 perini cu 8 rînduri di feţe, 3 capeli, 7 şaluri cu unu turcesc, 2 mindire cu lînă, 8 prosoape, 1 gardirop, 10 perechi scarpe de tot soiul, 12 perechi colţuni, sticlării şi farfurii, 1 trăsură acoperită.

Bani în numărătoare înaintea cununiei 1.500 galbeni.

Bani în numărătoare în ziua cununiei, la 29 Iunie anul 1840, restul de 1.500 galbeni.

www.dacoromanica.ro

Adică 3.576 galbeni, însă 576 galbeni lucrurile toate, iar 3.000 galbeni în numărătoare.

Stolnicul Vasile Iurașcu.

Întocmai am primit:

Gheorghe Eminovici,
Ralù Eminovici.

De către ispravnicia ținutelor cu mari răpejune s'au împlinit o samă capite de vite și s'au adus aici, la Botoșani, ca să se vîndă, și banii ci se vor prinde să se deie dumisale Costachi Hurmuzachi pentru o datorie ce ar avea a lua de la bărbatul mieu; apoi așa precum asupra a toată averea a bărbatului meu urmează siguripsirea zestrei mele.

De aceia grabnic aduc la cunoștința judecătoriei și mă rog a se face cunoscut isprăvniciei ca să înapoiască numărul vitelor implinite de la moșiile Ipotești și Durnești.

Căci încă nu s'au vîndut, pentru că siguripsirea zestrei mele în tot avutul bărbatului meu este făcută potrivit legilor, și nu particularnic.

(ss) *Ralù Eminovici.*

1850 Iunie 5. (După Gh. Ibrăileanu, în *Viața Românească.*)

DĂRI DE SAMĂ

Lui Ioan Bianu amintire din partea foștilor funcționari ai Academiei Romîne la împlinirea a șasezeci de ani, Tipografia Rasidescu, Bucureşti 1916.

Cartea, cu o foarte frumoasă copertă, cuprinde: note de Septimiu Albini despre «Direcția nouă în Ardeal» (curentul latinist, explicat în necesitatea lui politică-națională și mișcarea populară care i-a urmat: foarte interesant, și ca istorie și ca amintiri); inscripții de la Mislea (isprăvită, la 10 Iunie 1537, de Radu Paisie și fiul său, Marcu), de la schitul Roata (Vlașca: de îndreptat: ἀνηγέρθη și ἀεί, τέκνων; anul 7176), etc. de N. A. Constantinescu; un fragment inedit din Dimitrie Chomatianos despre Romînii din Balcani, de Gh. Murnu; știri nouă de N. Cartojan despre petrecerea lui M. Kogălniceanu în Bucovina la 1848; observații asupra poesiei lui Alecsandri de N. Zaharia;

www.dacoromanica.ro

biografia lui David Urs de Margine de Victor Lazăr ; descrierea hărţilor făcute de colonelul Carol Begenau, de O. Lugoşianu (1843-4 şi 1854-6); însemnări despre Ioniţă Cocris († 1782; un înnaintaş al lui din secolul al XVII-lea, Gavril, în *Documentele Bistriţei* sau în Hurmuzaki, XV ; cheltuieli de proces ale lui; un act pomeneşte prădăciunea în Moldova a Tatarilor şi Cazacilor — dar «Hmil», nu «Şmil» —, în 1651) de Iuliu Tuducescu ; veşti despre partea Ardealului în cultura românească a Bucovinei (Ioan Budai-Deleanu, cei doi Lemeni, Pumnul, d. Sextil Puşcariu, d. G. Bogdan-Duică, Pompiliu Pipoş, Valeriu Braniştе) de D. Marmeliuc; expunerea complectă a «Politicei lui Radu-cel-Mare», de Al. Lăpădatu : o încercare de a atribui cronica lui Constantin Stolnicul Cantacuzino Mitropolitului ardelean Daniil Panonianul (nu e nici cea mai mică probabilitate) de răposatul Al. T. Dumitrescu (dar ştiri folositoare despre prezenţa lui Daniil în schitul Sf. Ioan Bogoslovul din Focşani, mitoc al Sovejei, la 1668, despre trecerea lui la Strehaia) ; ceva despre familia Musachia din Balcani (din care autorul face un Muşat) de I. D. Arginteanu; lămuriri despre monedele dacice, de C. Moisil (cu planşe). La capăt note biografice şi bibliografice despre foştii funcţionari ai Academiei.

* * *

Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii romîne*, I, Cluj 1920.

Nu se poate da mai clar şi cuprinzător într'un singur volum desvoltarea vechii noastre literaturi de cum o face d. Puşcariu în cartea de faţă. Informaţia bogată se simte pretutindeni fără a deveni vre-odată o copleşire sau o pretenţie. Cartea poate fi cetită cu folos de oricine şi ar merita traducerea în celelalte limbi care se vorbesc în regatul romîn.

Ilustraţii foarte bine alese împodobesc lucrarea.

Apariţia cît mai răpede a volumului al II-lea va aduce un însemnat serviciu răspîndirii adevărurilor definitive asupra desvoltării culturii româneşti. Nădăjduim că rolul „Junimii", în afară de o tradiţie pe care o despreţuia fiindcă o ignora, „creînd" scriitori cari existau înnainte de dînsa ori au avut o desvoltare proprie, va fi înfăţişat fără nevoile fireşti ale panegiricului rostit de d. Puşcariu cu prilejul întrării la Academia Romînă a d-lui Bogdan-Duică. **N. Iorga.**

* * *

www.dacoromanica.ro

P. Poni, *Statistica răzeşilor* (Academia Romînă, „Studii şi cercetări", V; Bucureşti 1921).

Statistică bogată şi foarte bine împărţită. Din ea reiese constatarea că răzeşii cei mai mulţi sînt în Buzău, Prahova şi Gorj, mai puţini în Iaşi, Botoşani, Dorohoiu, Suceava. De loc, în Neamţ.

De mare însemnătate e fixarea unei Dorne (a Cândrenilor; cu Neagra, Şarul, Şărişorul ei; cu «Vatra» deosebită), asemenea, dar alături cu grupul Cîmpulungului. Deci, cu Vrancea, e a treia regiune de străveche organisare pastorală. În Vrancea, de notat, pentru vechea agricultură, satul Ogoarele.

Pentru Bucovina, vorbind de răzeşie, *cari e tot una cu naţionalitatea românească*, d. Poni arată că la 1869 pe piaţa Cernăuţului femeile vorbiau mai mult româneşte decît ruteneşte (p. 31). Satul Igeşti (de la moşul Iga, Iuga) arată vechimea acestor aşezări; Piedecăuţi e un cas clasic de adoptarea de către Romîni a sufixului slav (vine de la moşul Piedecă, cum Revăcăuţi de la Reveca, Culeuţi de la Culea).

Pentru întăia oară se întrebuinţează, după manuscriptul de la Academie, condica proprietăţii în Moldova la 1831 şi catagrafiile din 1821. Pentru Vrancea şi Chighecin, v. p. 62 şi urm. (cu nume: Prahuda, Hăulişca, Bîrseşti — de la Bîrsa —, Voloşcani — de la Voloşca, Munteni, numele slav de cancelarie; cf. Oleşeşti de la Oláh —, Coza-Frumoasa, Ghebani, Togan — nume de familie în Ardeal).

Multe sate răzeşeşti au perit. Nuci răzleţi arată locul lor. Acelaşi lucru-l observă pentru Moldova-de-sus călătorul Dupont la 1686 (v. cartea mea *Istoria Romînilor prin călători*, II).

Ca nume: Toscobeni, deci Toscoabă (Toxoabă) pe lîngă Talabă, Basarabă şi Tîncabă (Tîncăbeşti). Un sat Dobrota (cf. Dobrotici) în Prahova, Şcheiul în Dîmboviţa, Valea-Şcheiului în Argeş (cf. şi Şcheii în Buzău şi la Braşov), Malul-cu-florile (Muscel; păstoresc). Cf. Omorîcea din Vîlcea cu Homorîciul din Prahova (Humor, în Bucovina), Hotinul din Gorj şi cel din Basarabia, Botoşeneşti din Mehedinţi cu Botoşeşti şi Botoşana (Bucovina). În Romanaţi, un sat de Moldoveni.

* * *

www.dacoromanica.ro

M. Theodorian-Carada, *Din frămîntările trecutului*, Bucureşti 1920.

Capitole de istorie bisericească în veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea, îngrijit lucrate şi scrise plăcut. Scopul, care e evident, consistă în presintarea cît mai defavorabilă a moravurilor în clerul nostru pentru a învedera necesitatea adoptării disciplinei catolice.

Exact aşa cum autorul ajunge la încheierile sale, am putea scoate din toate rapoartele episcopale privitoare la catolicii din Principate conclusii de osîndire a servitorilor Bisericii romane.

Pentru consultarea lucrării de aproape trei sute de pagini ajută o tablă a numelor, bine făcută.

* * *

G. D. Scraba, *Vasile Conta, studiu filosofic*, Bucureşti, editura Fundaţiei Socec, 1920.

După o scurtă biografie se dă o amănunţită analisă a operei lui Conta. Urmează critica ideilor lui, adecă mai mult sintesa lor critică. Cîteva pagini tratează despre scurta activitate politică a scriitorului: el era pentru Statul strict şi exclusiv naţional. Ca ziarist a avut această ideie naivă de a cere Turciei învinse, ca despăgubire de război, o provincie în Anatolia pentru a o da Rusiei, care, în schimb, ni-ar retroceda întreaga Basarabie (pp. 120-1). Critică însă cu dreptate divulgarea telegramei intime, umilitoare pentru Ruşi, a Marelui Duce Nicolae către Domnul României (pp. 121-2).

* * *

N. A. Constantinescu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti 1921.

E o bună lucrare resumînd ceia ce s'a scris până acuma cu privire la căpifanul maselor populare ridicate de dînsul în 1821. Expunerea e simplă şi plăcută, împărţirea sistematică.

Poate că unele din anecdotele lui Aricescu ar fi trebuit părăsite: omul era un poet romantic căruia-i trebuiau scene şi *cuvinte*, iar bătrînii la cari s'a adresat aveau toată voia să adauge de la ei asupra unor lucruri de care nu-i despărţia mai puţin decît jumătate de veac. În schimb, mărturiile lui Dîrzeanu,

www.dacoromanica.ro

Chiriac Popescu şi Cioranu mai pot da o informaţie preţioasă (volumul care le va cuprinde în ediţie nouă e supt tipar). Un izvor nepreţuit sînt rapoartele consulare austriece, aflătoare în copie la Academia Romînă şi cu a căror publicare a fost însărcinat d. I. Nistor, fără ca tipărirea să poată ajunge la capăt.

Unele persoane particulare ar fi avînd acte inedite : a nu le da în vileag e un act de egoism nescusabil. În orice ţară asemenea comemoraţii sunt întrebuinţate pentru desvăluirea de izvoare nouă.

CRONICĂ

În cele douăsprezece fascicule ale anului I-iu *Spicuitor în ogor vecin*, revista d-lui Ştefan Berechet şi a păr. C. Bobulescu, dă o sumă de lucruri nouă privitoare la trecutul nostru mai apropiat. De şi caută mai ales izvoare slave, totuşi se vor găsi articole foarte variate, sprijinite pe o informaţie indigenă sau apuseană. În ultimul fascicul (n-le 4—12), d. Ciobanu studiază un dicţionar slavo-romîn, păstrat la Moscova, care e prelucrat după al lui Berînda ; se răspinge ideia că ar putea fi al lui Dosofteiu, şi încă autograf al acestuia. Păr. Bobulescu reproduce o însemnare în care se dă data morţii Mitropolitului Gavriil Callimachi (24 Februar 1785), a numirii (1-iu Ianuar 1785), mazilirii (11 Decembre 1786) şi fugii în Rusia (27 Ianuar 1787) a lui Alexandru-Vodă Mavrocordat, «cu Filodor cămăraşul său cel mare şi cu cîţiva curtesani, slugi credincioase ale sale», Doamna Zamfira rămînînd în reşedinţa provisorie de la Mitropolie. Urmează numirea lui Alexandru Ipsilanti (1-iu Mart) şi instalarea de Paşti (28 Mart), reşedinţa lui fiind la Vornicul Ştefănică Sturza (pp. 116—7). În articol se arată că reşedinţa se mută apoi, supt administraţia lui Potemchin, la Hatmanul Costachi Ghica. După altă însemnare contemporană se descriu excesele Ruşilor. Articolul aceluiaşi despre «Cîmpul lui Dragoş», care se întindea în părţile Bacăului de la munte până la Ocna, de-a lungul Tazlăului şi a afluentului său, Nichidul, are un deosebit interes : poate fi întrebarea dacă e vorba de Dragoş „Viteazul", *cavalerul*, din epoca lui Alexandru-cel-Bun, şi nu de *însuşi întemeietorul vechii Moldove ca feudă ungurească:*

www.dacoromanica.ro

am avea astfel *două Moldove inițiale:* cea de la Bacău, lîngă episcopia catolică, și nu departe de vechea cetate a Milcovului, și cea nouă, de la Baia.

Călătoria fraților Bacheville, pe care o publică d. Carageà, ni-a fost comunicată de mult de d. Bulat.

* * *

Banatul românesc. — La 1684 Miron Costin scrie în poema sa polonă: «Ardealul, unde Romînii covîrșesc cu mult numărul Maghiarilor, și tot Banatul, *unde covîrșesc cu mult numărul Sîrbilor*».

* * *

În n-l din «Buletinul societății numismatice» încheiat d-lui M. Suțu, aflăm un articol despre discul episcopului Paternus din Tomi, nota despre monedele bizantine, specificîndu-se de d. W. Knechtel că acelea din vremea lui Iustinian și a lui Iustin al II-lea sînt foarte dese în Dobrogea, ceia ce arată o largă viață economică; autorul observă cu dreptate că aflarea monedelor lui Tzimiskes pe vremea cînd el gonia de la Silistra pe Ruși lui Sviatoslav are un sens istoric. D. Iulian Marțian se ocupă de găsirea pe locul vechii Sarmisagetuze a unor mari tesaure în al XVI-lea veac (un număr de lisimahi). Un contemporan pretinde a fi văzut pe lîngă lisimahi și bani cu numele lui „Ko[ty]son", regele dac. Păr. Ursăcescu adună știri despre leul vechiu; d. Carageà vorbește despre «șilingii» falsificați la Suceava. D. Leon Ruzicka, din Viena, presintă o monedă tracică necunoscută, a regelui Saelmo (cf. Zalmoxis). D. Münsterberg vorbește de o nouă monedă din Istros.

* * *

Față de însemnarea lui Costea Voevod în ponlnicul din 1407 de la Pădăuți se pune întrebarea dacă el nu este tatăl lui Petru, Roman și Ștefan, ca soți al Mușatei-Margareta sau dacă nu e fratele acesteia. Cronicile nu-l pun, deci el n'a domnit.

* * *

www.dacoromanica.ro

În revista *Transilvania*, d. Aurel A. Mureşianu publică (şi tiraj a parte) o scrisoare a lui Bărnuţ, datală din Sibiiu în 1848, din care se vede că de la această dată încă era fixat ţelul cunoscut al marii Adunări populare ce era să se ţie: «să nu stea Romînii de aici înnainte numai răzimaţi de Unguri, Secui, etc., ca şi gardul cel bătrîn, ai căruia pari au putrezit şi nu poate sta fără proptele». «Acuma dară trebuia făcută instanţa pentru naţionalitatea, libertatea, egalitatea, etc. Romînilor den toată Romînimea, şi să nu se deie lucrul numai episcopilor, ca să pornească ei singuri ca la 1842». Bariţ i se pare prea încrezut ca să poată lucra cu dînsul.

* * *

Pentru chestia insulelor Aland s'au publicat aceste broşuri: *La question des îles d'Aland (octobre 1920)* (Helsingfors 1920), J. J. Sederholm, *La question d'Aland, considérations par un Finlandais de race suédoise* (Helsingfors 1920), *Trois articles sur la question d'Aland, écrits par les membres du parti suédois en Finlande* (Helsinki-Helsingfors 1920), *La question des îles d'Aland au point de vue stratégique* (Helsinki, 1920), Otto Andersson, *Les origines de la question d'Aland, l'Aland en 1917—1918 (ibid.)*, van der Vlugt, *La question des îles d'Aland, considérations suggérées par la rapport des juristes*, Leyda 1921; Harald Hjärne, *Quelques points essentiels de la question d'Aland* (Helsingfors 1920). *A quel pays appartient l'Aland au point de vue géographique* (Helsingfors 1920; hartă).

* * *

Din interesanta broşură a lui Ernest Leroux, *France et Allemagne, Les deux cultures* (Paris 1915), extragem următorul interesant pasagiu: «Regele Coreii, Syei-tjong dă în 1403 acest decret (Courant, *Bibliographie Coréenne*): «Ca să guvernezi, trebuie să răspîndeşti cunoştinţa orînduielilor şi a cărţilor; ţara noastră e aşezată la Răsărit, dincolo de Mare; de aceia cărţile chinese sînt rare. Planşele săpate pe lemn se usează uşor; pe lîngă aceasta, e greu să sapi în lemn toate cărţile din lume. Vreau să se fabrice din aramă caractere care vor

www.dacoromanica.ro

servi pentru tipar, aşa încît să întindem difusiunea cărţilor. Două volume ieşite din presele coreene şi tipărite *în caractere mobile*, jumătate de veac înnainte de Gutenberg, figurează în Biblioteci parisiene. Unul poartă menţiunea: «Tipărit la 1377, prin caractere topite, în bonzeria de la Heung-tek». Cellalt: „Tipărit în 1434, cu tipuri mobile, din porunca regelui Syei-tjong" (pp. 31—2).

* * *

Negru-Vodă.— Înnainte ca legenda lui Radu Negru să apară în cronicile muntene, poema polonă a lui Miron Costin pomeneşte chiar la început, alături de «Maramureşeanul Dragoş», pe «Olteanul Negrul», iar în cîntul al III-lea pe Negru-Vodă cu pedeştrii săi munteni». De alminterea «Negrul» fără «Radul» apare încă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea în tradiţie prin documente. Tot aşa şi în descrierea polonă în proză (Bogdan, *Vechile cronici*, § 5).

«El numără *patru sute* de ani de la Negru-Vodă»: a văzut însemnări de cronici muntene? Pentru Negru-Vodă se întrebuinţează legenda copilului natural recunoscut după inel, aşa cum o găsim într'o descripţie anonimă a Ţerii-Româneşti, care nu e fără legătură cu opera lui Constantin Cantacuzino Stolnicul (*Studii şi doc.*, III, p. 55, unde însă acuma, pe alocurea, apare *Radu* Negru; cronica a întrebuinţat operele româneşti ale lui Miron Costin).

* * *

Dobrogea şi Miron Costin. — Într'o glosă la tratatul său polon în proză, Miron Costin (v. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 191, nota 2). spune: „Domnul Basaraba a jăfuit în vremea Turcilor cetăţile din Mesia, pe lîngă Baba (Babadag), şi un munte aproape de Baba este numit până astăzi de Turci: «Muntele Comisului», căci acolo supt acel munte a pierit Comisul de mâna Domnului său, a sus-numitului Domn Basaraba; aceste locuri însă dincolo de Dunăre, nu în Moldova". (E vorba de expediţia în Dobrogea a lui Radu Şerban, «nepotul lui Basarab»; d. *Studii şi documente*, IV, pp. 116-7.)

* * *

www.dacoromanica.ro

Într'o listă de obiecte sechestrate de la 1862 găsim: «1 cal negru ruciŭ», „1 cal negru dereş armăsar, în furculiţă la urechea dreaptă", „idem negru înfurcit la urechea dreaptă", „idem dereşă pletoasă", „idem murgă bucie", „o păreche de paftale de tumbac cu geros roşi", „o cămaşă ţerănească voinicească" (Teleorman).

(„Monitorul", 6 Februar 1862.)

15 Iunie (Craiova).

«2 papornici mari pentru tîrguit din tîrg.

100 cuie de fier pentru facerea patului de mămălici.

1 cance de lemn.

4 care cărbuni de cuşniţă, cu care se repară pente, topoare şi sape de arestanţi.

180 ciulele aţă..., 30 cănăţui de pămînt de băut apă, 60 ceanace mari pentru primirea porţiii.»

(Ibid.)

* * *

Un caracter al Domniei lui Matei Basarab *la început* e că insistă asupra titlului ardelean, pe care-l lasă pe urmă. La Sadova el îşi zice chiar, în 1633, anul întăririi în Scaun: „Io Matei Basarab Voevod, Domn a toată Ţara-Rumănească şi de spre ţara Almăjului şi Făgărajiului" (Ghenadie, *Visite canonice*, pp. 195—6). În biserica de sat din Brîncoveni el se intitulează: „Io Matei Voevod din Brîncoveni, nepotul răposatului Basarab Voevod cel Bun" (soţiei: „Doamna Elena din Ferăşti") (*ibid.*, p. 213). Mai tărziu la Strehaia: „Io Matei Băsărab Voevod a toată Ţara-Rumănească", (*Inscripţii*, I, p. 210).

* * *

Într'un studiu pe care-l publică în *Zeitschrift für romanische Philologie*, d. Sextil Puşcariu fixează că între *lui*, formă de dativ, şi *lu*: din «Piatra lu' Craiu», formă de genetiv, e o deosebire. *Lu* nu e decît vechiul articol întreg la formaţiunea genetivului postpositiv: ca în francesa medievală (adăugim că nomenclatura geografică-l păstrează: Bourg-la-Reine).

* * *

www.dacoromanica.ro

Macedoneni patroni de cărți grecești.— Aritmetica și algebra în limba greacă după Metzburg, traduse de Mihail Hristarì din Ianina, «pentru folosirea școlilor grecești din Elada și de aiurea și pentru folosul obștesc al neamului», rarisimă carte apărută la Padova, în tipografia Seminariului, e publicată cu cheltuiala Aromînului Eustatie Mitzi (Μήτζη). Prefața e închinată «prea-învățatului dascăl al gimnasiuiui domnesc din București, domnul, al mieu domn Lambru Fotiadi, cel din Ianina», «binefăcătorul» celui «recunoscător între ucenici», autorul, care datează din Padova (Octombre 1804). Hristarì e cunoscut și altfel ca scriitor.

Relațiile noastre cu Italia se îmbogățesc astfel cu încă un fapt. În tipografia menționată publicase cu mai mult ca un veac înnainte Constantin Cantacuzino Stolnicul.

* * *

Academia de Inscripții din Paris a premiat două lucrări ale d-lui J. Laurent: *L'Arménie entre Byzance et l'Islam depuis la conquête arube jusqu'en 886* și *Byzance et les Turcs Seldjoukides dans l'Asie occidentale jusqu'à 1081.*

* * *

Noul plan și ghid al orașului București de căpitanul Mih. Pîntea e precedat de o bună introducere istorică de d. Enache Ionescu. Dar Bucureștii vechi n'au fost de sigur pe malul stîng al Dîmboviții, unde nu sînt vechile mănăstiri. Lucrarea însăși e de o mare bogăție și precisiune.

* * *

În *Viața Agricolă* de la 1-iu Ianuar d. Anton Oprescu dă socoteli din 1827 privitoare la vînzarea vitelor în Moldova.

* * *

A merge. Gesta, izvorul principal pentru întâia cruciată, vorbind de fuga și moartea emirului Iaghi-Sian, spune: fatigati vero erant equi eorum, miseruntque se in quoddam casale et *mersi sunt* in unam domum. Sensul lui *mergere* e aici: *a merge.*

* * *

www.dacoromanica.ro

În *Şcoala Basarabiei* (III, 4), d. Ştefan Ciobanu reproduce cuvîntări ţinute la Seminariul Veniamin din Iaşi, înnaintea Domnului şi a Mitropolitului, în cele d'întâiu timpuri după întemeiere. Sînt şi versuri — banale — către Alexandru-Vodă Moruzi şi Veniamin Costachi.

* * *

Caracterul rural al începuturilor vieţii noastre se poate desluşi din semasiologia cuvintelor latine esenţiale. *A înşela, insellare,* vine de la momirea calului sălbatec pentru a-i pune şeaua, *a compara,* de la *cumpărare,* vine din datina alăturării lucrurilor în tîrgul de *troc* fără bani.

* * *

Însemnări de biserici ardelene şi alte acte mai nouă în *Contribuţii la istoria parohiei Rebrişoara* de Anton şi Emil Precup (Gherla 1921). Despre o vrăjitoare la p. 27.

* * *

În *Ţara-de-sus* (Sătmar) se dau însemnări de la începutul secolului al XIX-lea după cărţi din biserica de la Unimăt, în Sălagiu.

Tot acolo se observă cu dreptate că forma hibridă Satu-Mare în loc de Sătmar trebuie evitată.

* * *

Cărticica d-lui general Şt. Burileanu, *Industria metalurgică a Banatului şi Transilvaniei* (Bucureşti 1920) nu dă numai înşirarea, cu date precise, a tuturor minelor din Banat şi Ardeal, dar şi o «hartă industrială» a celor două ţinuturi.

* * *

În *Cele Trei Crişuri,* II, 7, d. Gh. Ciuhandu pomeneşte pe un dascăl Pavel de la Muncaciu (1731-3), copist de manuscrise.

* * *

Între vechile urme de româneşte s'au uitat cuvintele: „Înţelepciun[ea] au zidit ţie casă" de pe icoana dată Putnei, la 1566, de arhimandritul Spiridon (*Rev. p. ist., arh. şi filologie,* I, p. 296).

* * *

www.dacoromanica.ro

Se ştie cît s'au folosit Germanii de ideile unui bizar autodidact şi diletant francez Gobineau pentru a-şi sprijini teoriile lor de hegemonie. O întinsă lucrare biografică, plus o culegere de izvoare relative la viaţa lui, s'au alcătuit în timpul războiului de Ludovig Schemanu *(Gobineau, eine Biographie* şi „Quellen und Untersuchungen zum Leben Gobineaus"). După aceste opere fundamentale profesorul Alexandru Cartellieri a dat o expunere pe scurt *(Gobineau*, Strasbourg 1917). I se pare că Gobineau e «unul din cei mai remarcabili, mai originali, mai atrăgători şi mai multilaterali scriitori şi oameni ai veacului al XIX-lea».

Orice s'ar crede despre valoarea operei lui Gobineau, amintirile lui despre Germania, ca şi despre Grecia şi Persia pe la jumătatea veacului al XIX-lea, au, fără îndoială, în ciuda stilului pretenţios şi neegal, valoare. Dar nu pentru aceia învăţaţii germani îi consacră volume întregi.

* * *

D. C. I. Murgulescu, controlorul agronom agricol al judeţului Roman, ni scrie că se află o piatră cu inscripţie la Criveşti (comuna Strunga), lîngă satul Movileni, „la o depărtare ca de 500 m. de movilele clădite din timpul luptei de la Şcheia".

Ea înfăţişează, într'un întreit cadru linear, o cruce cu insemnele răstignirii. Desemnul ce ni s'a dat nu îngăduie să se recunoască niciun cuvînt din această piatră, a cării parte din dreapta lipseşte, dar se ceteşte sigur în ultimul rînd: „Voevoda, vleat 7022 (1614), Mai 17".

* * *

După *Cultura Creştină*, p. 79, osămintele lui Inochentie Clain se află azi în biserica romană Sf. Sergiu şi Bacchus, unde e Colegiul rutean.

* * *

În *Cuvîntul românesc* de la Rîmnicul Vîlcii (II, 3) d. C. Mateescu dă probe din traducerea Isopiei de dascălul N. Duma, la 1772.

www.dacoromanica.ro

LIBRĂRIA „PAVEL SURU"

BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI, 85

are în depozit următoarele lucrări datorite d-lui N. IORGA:

Trecutul românesc prin călători (Cursuri la Șc. Super. de Război).

I

Până la jumătatea veacului al XVII-lea. Lei 20.—

II

Dela jumătatea veacului al XVII-lea până la 1880. Lei 18.—

Prolegomene de istorie universală Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei.

I

Evul mediu. Lei 20.—

II

Epoca modernă. Lei 15.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul I-iu: Evul Mediu). Lei 20.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al II-lea: Epoca Modernă până la 1600). Lei 35.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturie ei (Volumul al III-lea: Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre). Lei 45.—

Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc). Lei 3.—

Histoire de l'Albanie et du peuple albanais Lei 3.—

O sută de ani de la nașterea lui Cuza-Vodă (Conferință ținută în Sala Ateneului Român) Lei 2.—

Mihaiu Viteazul (Dramă în 5 acte) Lei 4.—

Un Domn pribeag (Dramă în 5 acte) Lei 3.—

Învierea lui Ștefan cel Mare (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Cantemir Bătrînul (Dramă în 5 acte) Lei 3.50

Constantin Brâncoveanu (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Revista Istorică (Anul al VII-lea, N-le 3—4). Lei 5.50

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale pe 1921 (N-le 1-2 și 3-4). Lei 7.—

Polonais et Roumains (Relations politiques, économiques et culturales). Lei 10.—

Românii și Grecii de-a lungul veacurilor (cu prilejul îndoitelor nunți princiare din MDCCCCXXI) Lei 15 —

Supt tipar:

Izvoare contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu.

www.dacoromanica.ro